

HOZAT'TA MERKEZ-YEREL ETKİLEŞİMLERİ VE EKLEMLENME SÜREÇLERİ

AYHAN BİLGİN*

“Hiyerarşik bağının elastikiyeti yitirmiş bir düzende, istikrarı aramanın sonu hüsrarla noktalanır². Bu kanaatim toplumun her kesimi için geçerliydi. Aile, ülke ve feodal yapı için de böyledir. Tüm çaba ve devrimsel atımlara rağmen, Osmanlı'dan sonra ülkemizde Cumhuriyet idaresinin bir türlü idari istikrara kavuşmamasının ve zaman zaman polisiye tedbirlere başvurma zorunluluğunda kalışlarının tek nedeni bu olsa gerektir. Zira asırların yıpratmış bir zihniyet kalıntılarının bu genç bünye içerisinde dinamizmini muhafaza etmiş olması, bu bünyenin için için kemirilmesine ve gerçek idealizmin sabote edilmesine neden olmuştur. Halkla devlet arasındaki kopukluğun tek nedeni de budur.”

Karerli Mehmet Efendi 2007: 298.

Giriş

Yerellik bir mekânsal ölçek olarak farklı sosyal ilişki biçimlerinin gelişimi ve etkileşimi sonucu olarak oluşur ve şekillenir. İçerisinde bu çok çeşitli sosyal ilişkileri barındıran mekânsal ölçeklerin (yerel, bölgesel, ulusal

* Yard. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

ve küresel) oluşumu ve biçimlenişi üzerinde siyasal iktidar ve hâkimiyet ilişkilerinin kurucu etkileri vardır. Bu çalışmada Hozat yerelliğinin tarihsel olarak Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine kadar siyasal ilişkiler açısından nasıl bir gelişime sahip olduğu ana hatlarıyla ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu ana hatları ortaya çıkarmak için ilk önce mekân ve siyaset ilişkisine dair kavramsal bir analiz çerçevesi önerilecek ve analizin açılacağı düzeyler ve temel sorunsallıklar ortaya çıkarılacaktır. Bu bağlamda temel sorunsallık alanını, ulusal-merkezi ölçeği (yeniden) üreten aktörler ile yerel ve bölgesel aktörlerin farklı tarzlardaki eklemleme örüntüleri oluşturacaktır. Böylece farklı ölçeklerdeki siyasal iktidar ve hâkimiyet ilişkilerinin iç içe geçtiği ve etkileşim halinde olduğu Hozat İlçesi'ndeki temel tarihsel siyasal ilişki (eklemleme) kalıbının yoğunlaştırılmış, zora dayalı merkezîyetçi-otoriter eklemlemeden görece demokratik, çok partili temsili bir siyasal ilişkiye doğru evrildiği iddia edilecektir. Birinci dönemi Geç-Osmanlı ve Erken Cumhuriyet temsil ederken, ikinci dönemi II. Dünya Savaşı sonrası merkezi siyasal düzeyde yaşanan bazı temel siyasal dönüşümler sonucu yeniden çok partili hayata geçişle beraber ortaya çıkan gelişmeler temsil etmektedir. Birinci döneme yerelden siyasal katılıma izin vermeyen zora dayalı merkezi eklemleme çabası hâkim olurken, ikinci döneme (1946-1980) gittikçe yoğunlaşan yerelden üst siyasal merkezlere doğru siyasal katılım çabası (seçimler ve toplumsal hareketler üzerinden katılım) damgasını vurmuştur. Çalışmanın temel verileri yerelde yürütülen birebir mülakatlara, grup görüşmelerine ve verili seçim ve nüfus istatistiklerine dayanmaktadır. Bu bağlamda 7 kişiyle (bunlardan 3'ü eski belediye başkanıdır) birebir mülakatlar ve iki grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir.

Yerel Mekan ve Siyaset

Türkiye Siyaset Bilimi yazınında yerel mekâna özgü siyasal yapı ve ilişkilerin analizi yeteri kadar ilgi görememekte ve ulusal ölçekteki siyasal yapı, ilişki ve süreçlerin analizi karşısında oldukça zayıf bir konumda bulunmaktadır. Ulusal ölçekte konumlanan siyasal yapı ve ilişkiler (parti merkezleri, merkezi devlet aygıtları/kurumları, parlamento, merkezi basın yayın organları ve çeşitli merkezi sivil örgütler vs.) siyasal analizlerin ana

ilgi odağını oluşturmuştur. Bu durum temel bir tarihsel-sosyolojik gelişmeyle ilişkili olarak görülebilir: Siyasal merkezlerin oluşumu en genel haliyle tekelleşme süreçleri olarak görülebilir ve bu süreçte karar alma, siyasal sermaye veya güç fırsatları üzerinde tasarruf araçlarının merkez olarak adlandırabileceğimiz bir ölçeksel düzeyde yoğunlaşmasını veya merkezileşmesini ifade eder. Her türlü siyasal merkezi birlik oluşumu (aşiret birlikleri, kent-devleti, prenslik, imparatorluk veya modern ulus devlet gibi) bu temel mekânsal süreçler (merkez-yerel etkileşimleri) içerisinde iktidar araçlarının tekelci bir biçimde yeniden dağılımıyla şekillenmektedir. Kapitalist ulus devlet günümüzde her ne kadar küresel dinamikler (başta sermaye olmak üzere) tarafından yoğun bir şekilde sorgulanıyor olsa da siyasal sürecin en üst tekelci aşaması olarak varlığını sürdürmektedir. Bu genel süreç içerisinde güç ve iktidar araçlarının yoğunlaştığı ulusal merkez, aynı zamanda kapsadığı düzlemleri görünmez kılma etkileri üretirler. Görünmez kılma bu ilişkinin tahakküm içeren doğasından da kaynaklanır. Bu düzleme yönelen analizler, merkezi aktörlerin söylem ve pratiklerini öncelikle başka bir siyasal düzlem, yani yerel iktidar düzlemi ve siyasetini ikincileştirmektedir. Oysa sayısız mekânların farklı boyutlarıyla (iktisadi, kültürel, siyasal vb.) birleştirilmesi veya “iç içe geçme” ve “üst üste binme” süreçleri olarak merkezileşme, devletin veya merkezi siyasal aktörlerin yöneldiği temel faaliyetin veya düzenlemenin bu mekânsal süreçler olduğunu gösterir. Bu durum merkezi teşkil eden ulusal ölçeği ve aktörleri, küresel, bölgesel ile yerel ölçekler ve aktörleriyle karşılıklı etkileşim ve belirlenim içerisinde ele almak gerektiğini gösterir. Söz konusu olan siyasetin mekânsallığını dikkate almaktır. Bütün sosyal pratikler gibi modern siyasi pratikler de mekânsal bir boyuta ve gerçekliğe sahiptir.¹ Bu boyut siyasal ilişkileri, farklı mekânsal birim ve ölçeklerde örneğin ulusal ve yerel ölçeklerde konumlanan çeşitli aktörler ve süreçler arasındaki karşılıklı eklemleme ilişkisi olarak karşımıza çıkarmaktadır. Ulusal politik uzam bu iki düzlemin tahakküm içeren genel ve özgün eklemleme süreçleri içerisinde ortaya çıkmıştır.²

¹ Lefebvre 2014: 111-112.

² Böyle bir tartışma için bkz. Şengül 2009: 219 vd.

Yerel siyaset, günümüzde, özellikle ulusal düzlemi aşındıran ve yerele kapsamlı bir müdahalenin önünü açan küreselleşme sürecinin yoğunlaşmasıyla Türkiye’de akademik ilgi alanına yeniden girmeye başlamış ve bu alanda çalışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır.³ Yerel siyaset kavramı, bu bağlamda genel olarak yerel ölçeği daha doğrusu kent ve kent-altı mekânsal birimlerdeki siyasal ilişki ve yapılar ve aynı zamanda yerel kentsel siyasal aktör ve süreçler ile ulusal merkezi siyasal aktör ve süreçlerin karşılıklı ilişkilerini ifade etmektedir.⁴ Siyasetin mekânsal boyutlarını kuramsal düzeyde ele alan kurucu çalışmalardan olan Şerif Mardin’in merkez-çevre modeli merkezi modernleşme süreci bağlamında devletin Osmanlıdan çok partili hayata geçişe kadar çevreyle olan kopukluğu tezinden hareketle iki düzey arasındaki farklı eklemleme biçimlerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Mekânsal bütünlüşmeyi bu temel ikilik üzerine kuran bu çalışma, yerel birimleri genel bir çevre kategorisi içerisinde ele alarak demokratikleşmeyle beraber siyasal merkeze çatışmalı eklemleme ilişkisi olarak resmetmiştir.⁵ Diğer bir grup çalışma ise yerel mekânsal birimlerden hareketle merkezi devletle (Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi) yaşanan siyasal eklemleme süreçlerine yönelerek yerelin kısmi belirleyiciliğine vurgu yaparak farklı tarzda gerçekleşen eklemleme ve katılım biçimlerini özellikle patronaj ve kliyentalist biçimleri açığa çıkarmıştır.⁶ Böylece yerel mekândaki farklı düzey ve biçimlerdeki merkez-yerel etkileşim tarzları önem kazanırken mekânsal boyutta gittikçe görünürleşmeye başlamıştır. Yine yerel siyaset daha genel bir kavramsallaştırmaya denk düşen yerel yönetimler kategorisi üzerinden kentsel mekânda konumlandırılarak ele alınmakta ve böylece hem yerel yönetimler (belediye ve diğer yerel temsili kurumlar) çerçevesinde gelişen faaliyetler ve verilen siyasi mücadeleler hem de yerel devlet kurumlarının faaliyetleri bu alanın temel nesnelere olarak belirlen-

³ Yerel mekânın ve siyasetin daha görünür hale gelmesi onu ortaya çıkaran küreselleşme süreciyle sıkı sıkıya ilişkili olması ulusal merkezi alanın ve aktörlerinin belli düzeyde bir güç kaybıyla açıklanabilir. Türkiye’de son dönemde yerel siyasete dair ilgi artmaya başlamıştır. Yerel siyaseti konu edinen çalışmaların bir özeti için bkz. Unbehaun 2005: 13-17; ayrıca bkz. Güneş Ayata 1990; Unbehaun 2006; Görün 2006; Çelik/Uluç 2009; Alkan/Çiftçioglu 2007; Uysal/Topak 2013.

⁴ Tekeli 1983, 1999: 195; Keleş 1998: 99.

⁵ Mardin 2015: 35-79.

⁶ Güneş-Ayata 1990; Meeker 2005; Unbehaun 2006, Sağlam/Açar 2016.

miştir. Ayrıca daha genel düzeyde kapitalist modernleşme süreci ve kent- sel toplumsal yapının dönüşümü bağlamında kentsel siyasette oldukça önemli bir değişkene vurgu yapılır.⁷ Kapitalist modernleşme biçimi kent- sel me-kânın şekillenmesinde önemli bir sürece işaret eder. Bu süreç bo- yunca yerel toplumsal yapılar dönüşmeye başlayarak farklı sınıfsal iktidar gruplarının oluşmasını ve bunların yerel siyasete etkin katılımını berabe- rinde getirir. Bu boyut da kentteki siyasal ilişki ve mücadelelerin diğer önemli bir aktör grubunu daha doğrusu yerel toplumsal yapıdaki deği- şimler ve bu süreçte gelişen sınıfsal aktörleri dikkate almamızı sağlar.⁸

Yerel siyaset mekânsal anlamda yerel ölçekte konumlandırabileceğimiz siyasal ilişki ve mücadelelere işaret eder. Bu da en genel haliyle kentsel mekânlarda ifadesini bulabilir.⁹ Kentsel mekânlar da, kendi içerisinde farklı büyüklüklerde birimleri kapsadığından, türdeş bir mekânsal birimden zi- yade incelenen her yerel mekânın özgünlüğü (kent veya kent-altı birimler) dikkate alınarak incelenmelidir. Sonuç olarak bu düzeydeki siyasal ilişki ve yapılar, aynı zamanda üst ölçeklerle (küresel, ulusal ve bölgesel) –ki bunlar çeşitli iktidar araçlarının ve kaynaklarının (politik, iktisadi, kültürel vs.) yoğunlaşması ve tekelleşmesi olarak belirir ve devlet bu sürecin en önemli aktörüdür– genel ve aynı zamanda özgün eklemlemelerin tikel ürünleri olarak anlaşılabilir.¹⁰ Yerel siyaset analizinin temel nesnesi böylece farklı kentsel mekânsal birimlerdeki yerel ve yerel-üstü siyasal aktör ve süreçlerin karşılıklı etkileşimi olarak tanımlanabilir. Kentsel yerel mekânda siyasal ilişkiler, hem yerelde köklenmiş çeşitli sosyal ilişkilerle hem de onun üye- rinde etkide bulunan yerel-üstü ilişki ve yapılarla etkileşim içerisinde şekil- lenir. Yerel mekânsal birimler içerisinde gelişen eklemleme biçimlerine bağlı olarak yerel-yerel, yerel-bölgesel, yerel-ulusal eksenlerde karşılıklı ve- ya çapraz ilişki konfigürasyonları oluştururlar. Ölçeklerin kuruluşu her şeyden önce politik ve ekonomik yoğunlaşma/tekelleşme ve bu biçimlerde-

⁷ Şengül 2009: 97-152.

⁸ Castells, bu bağlamda, özellikle batıdaki gelişmiş kapitalist ülke bağlamlarından hareketle sos- yal devletin genişlemesi sonucu yerel mekânda örgütlenmeye başlanan ortak tüketim alanlarına ve bunların doğurduğu çelişiklere vurgu yapar. Castells 2014: 33-68.

⁹ Yerel yönetimlerin analizi için farklı kuramsal yaklaşımlar için bkz. Şengül 2009: 69 vd...

¹⁰ Lefebvre 2003; 2014; Smith 2003; Massey 1994.

ki eklemleme süreçleriyle ilgilidir. Üst siyasal merkez olarak devlet çeşitli eklemleme tarzlarını (siyasal, ekonomik, kültürel) farklı biçimlerde yönetebilir ve harekete geçirebilir.¹¹ Devletin rolü bu ölçeksel konfigürasyonlara bağlıdır. Mekânsal ölçekler farklı düzeylerde ve biçimlerde güç kaynakları üzerindeki rekabetin ve tekelleşmenin ortaya çıkardığı eklemleme biçimleridir. Kentsel yerel mekânlar eklemlediği farklı ölçeklerin ve bunların barındırdığı aktörlerin belirli düzeyde etkisi altındadır. Lefebvre'in tasarladığı gibi, mekânsal eklemleme hareketleri hem kapsayıcı ve teknokratik rasyonnellik ve mantıklar (tutarlılık, homojenlik ve bütünlük) hem de çelişki/çatışma/farklılık üreten süreçler doğururlar.¹² Çelişkili mekân tasarımında, Lefebvre, bu temel hareketi mekânsal olarak merkezi ve periferik hareketler olarak tarif eder.¹³ Sayısız merkezler ve periferiler eşitsiz biçimde iç içe geçer ve üst üste binerek ölçekleri teşkil ederler. Yerel kentsel mekânda bu hareketlerin hepsi az ya da çok cereyan eder. Yerel mekânı merkezi ve periferik hareketler biçimlendirir. Merkezler birleştirir, toplar, yoğunlaştırır ve tekelleştirir (ve yeniden dağıtır) periferik hareketler ise uyum ve çatışma süreçleriyle birbirilerine eklemlemlenerek mekânsal konfigürasyonlar oluştururlar. Farklı kaynaklar (siyasal, kültürel, iktisadi ve sosyal) merkezlerde yoğunlaşırken (örneğin kurumlar) periferik alanlar kaynak dağılımına göre uyum ve çatışma süreçleriyle biçim alırlar. Devlet bu ölçeklerin yönetimini üstlenen siyasal aygıt olarak en üst merkeze denk düşer. Siyasal anlamda merkezi temsil kurumları da siyasal ilişkilerin tekeli organlarıdır ve eklemledikleri yerel mekânların siyasal ve toplumsal ilişkilerinin uyum ve çatışma süreçleriyle şekillenirler. Böylece aslında bütün mekânsal birimler (kottan en üst ölçeklere kadar) birer eklem yeri olarak düşünülür. Eklemeler sınır çekerek sadece dışlamaz, aynı zamanda çelişkili bir biçimde içerirler. Birbirine eklemlenen birimler, hareketler ve süreçler (nesnel, insanlar, topluluklar) oldukça karmaşık sosyal mekânları tesis ederler.¹⁴

¹¹ Brenner/Jessop/Johnes/Macload 2003.

¹² Burada kullanılan eklemleme ve tekelleşme kavramları esas olarak Elias'ın ve Bourdieu'nün devlet oluşum analizlerine dayanmaktadır. Lefebvre, ölçek oluşumunu doğrudan tekelleşme kavramı yerine merkezilik kavramıyla açıklamaya çalışır. Bu konuda bkz. Elias (2013) ve Bourdieu (2015).

¹³ Lefebvre 2014: 299 vd.

¹⁴ Lefebvre 2014: 111-117.

Siyasal anlamda tekelleşme üst-merkez olarak devlet inşası ve ayrıca merkezi temsil organlarının kuruluşuyla beraber hem ayrık hem bütünleşik bir ölçek meydana getirir. Ayrıktır, çünkü yerel ölçeklerdeki mekânsal birimlerden hem iktidar ve tahakküm araçları hem de merkezi aktörler arasındaki rekabet ve mücadelenin nesnelere, konuları ve işleyiş biçimleri açısından farklılaşır. Merkezi düzey yerel ölçeklerden daha özerk bir eylem alanına sahiptir. Bu düzey siyasal güç/iktidar ilişkileri ve kaynakları üzerinde belirleyici ve az ya da çok daha özerk işleyişe sahip görünse de yerel mekânlar iktisadi ve sosyal dönüşüm içerisinde (ölçeksel stratejiler ve kendi içerisinde merkezi yoğunlaşmalar) ağırlık kazanmayı sürdürürler. İki düzey arasındaki eklemleme ve ilişkilerin kuruluşu/gelişimi açısından itibaren gerilimlidir, çünkü fayda üreten rızanın yanında aynı zamanda zor (şiddet) ve tahakküm içerirler. Üst-merkez olarak devlet ve temsili organlar mekânsal hareketlerin ürettiği alt merkezlere ve periferik alanlara (yerel ikisinin bulunduğu yerdir) eklemlemler. Üst-merkez (devlet) ve alt yerel ölçekler karşılıklı küresele eklemlemler. Üst-merkezi kurumlar (devlet ve temsili organlar) ölçeklerin ortaya çıkardığı süreçlerin yönetimini üstlenen temel siyasal birimler haline gelirler. Bu anlamıyla da yerel ölçekten ayrışır. Yerellikleri her şeyden önce siyasal anlamda ulus-devlet (veya burada imparatorluk) uzamına az ya da çok tabii mekânlar olarak düşündüğümüzde yerel siyaseti Lefebvre'in mekânsal diyalektik hareketler olarak tanımladığı merkezilik-periferilik diyalektiği içerisinde düşünebiliriz.¹⁵ Bu sadece siyasala indirgenemeyecek diyalektik hareketler çok boyutlu düşünülebilir. Ekonomik, kültürel, demografik, sosyal gibi boyutlar sayılabilir ve yerel mekânda bu biçimlerde yoğunlaşmalar ve güç alanları tesis ederler. Bu yoğunlaşmalar ne kadar yüksek düzeyde ise ölçeksel eklemleme düzeyi de o derece yüksektir. Yerelde siyasal anlamda üst-merkezi temsil eden merkezi devlet kurumları, iktisadi işletmeler, siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri güç kaynaklarının yoğunlaştığı merkezleri oluştururlar ve yerel-üstü ölçeklerle eklemleme süreçleriyle biçimlenirler. Bir taraftan yerel ölçekte konumlanan mekânsal birimdeki yatay biçimdeki merkezi ve periferik ilişkiler ve öteki taraftan dikey ve çap-

¹⁵ Lefebvre 2014: 335 vd.

raz üst-ölçeklerle kurulan eklemleme ilişkileri yereldeki siyasal alanın dinamiklerini teşkil ederler. Bu mekânsal diyalektik içerisinde doğrudan yerle özgü sorunlar ve politikalar yerel siyasal ilişki ve mücadelelerin nesnesi olabilirken, ulusal ölçekteki siyasal vaka, eylem ve söylemler yine yerel siyasetin önemli bir boyutunu oluşturabilirler. Yerel ölçekteki siyasal eylem, vaka ve süreçler de aynı şekilde üst-siyasal merkezlerin nesnelere haline gelebilirler. Farklı mekânsal ölçekteki vaka ve eylemler yerel siyasal alanda hareket eden aktörlerin eylem çerçevelerini belirlerken, yer yer bunlardan biri ağır basarak diğerleri ikinci plana düşebilir. Farklı yerel aktörler eklemlemenin biçim ve yoğunluğuna göre küresel, ulusal veya bölgesel düzeydeki politika ve söylemleri öncelerken ona dönük siyasi pratikleri yoğunlaştırırken kimi yerel aktörler yerel bağlamı önceleyerek siyasi pratiklerin merkezine yerel sorunları koymaktadır. Yerel siyaset bu şekilde farklı eklemleme konfigürasyonları olan mekânsal ölçeklerin (yerel, bölgesel, ulusal ve küresel gibi) etkileşim halinde olduğu özgün tikel bir mekânsal birime işaret eder. Mekânsal boyut, bir taraftan “yerel” siyaseti yerel bir mekânda gelişen siyasal ilişki ve mücadelelerin özgünlükleri diğer taraftan bu ilişkilerin genellik/evrensellik üreten yerel-üstü siyasal mekânsal örgütlenme düzlemlerinden koparılamayacağını gösterir.

Genelleştirilmiş bir ikiliğe dayalı merkez-çevre kavramı¹⁶ yerine bütün mekânlara yayılmış merkezi ve periferik hareketler boyunca dinamik bir hale gelen ulusal veya yerel siyasal alan kavramından hareket edilmelidir. Üst-ölçeklerle yerelin eklemleme biçimi yerel siyasal alanın şekillenmesinde belirleyici bir rolü vardır. Örneğin iktisadi yoğunlaşma ve eklemleme yüksek ise yerelde toplumsal ve sınıfsal yapı buna göre biçimlenir. Kültürel eklemleme zayıf ise yerel sosyal ve kültürel yapıya içkin talepler ağır basar. Bütün bu biçimlerle ilişkili olan siyasal eklemleme (özellikle katılım) zayıf ise meşruiyet ilişkileri zayıflarken özerk idari yapı talepleri ağır basabilir. Bu eklemleme biçimleri tarihsel olarak oluşur, birbirleri üzerinde etkide bulunabilir ve uyum ve çatışma süreçleriyle beraber şekillenir. Yoğunlaşmalar ve eklemlemeler (yerel-yerel, yerel-bölgesel, yerel-ulusal ve yerel-küresel) yerelin farklılaşmasının da kaynağı olarak görüle-

¹⁶ Mardin (2005).

bilir. Yereldeki merkezi devlet aktörlerinin ulusal politika ve söylemlere eklenme düzeyi diğer yerel aktörlerden daha fazladır. Ulusal veya merkezi devlet düzleminin tekelleşmiş iktidar kaynakları ve araçlarına sahip olması yerel aktörlerin bütününe ilgi ve yönelimini kendisine çeker. Belediye gibi yerel temsili veya (yarı) kamu kurumları (meslek odaları vs.) da bu bağlamda yerelde gittikçe önem kazanan mücadele alanlarına dönüşmektedir. Bu durum bahsi geçen kurumları yereldeki toplumsal yapının gelişimine paralel olarak iktidar ve güç araçları edinmenin temel sahalarna dönüştürebilmektedirler. Örneğin yerel parti teşkilatlarının üst merkezi parti organlarına (karar tekeli) eklenmesi aktörlerin yönelimini üst-merkezin lehine doğru belirlerken, yerel bağlamın ilişki ve nesnelere yerel parti teşkilatlarının esas tabanını oluşturmasından dolayı merkezi devlet ve temsili organlar düzleminin gerilimleri yerel parti teşkilatlarında önemli bir boyutu açığa çıkarır. Yerel devlet teşkilatlarının yerel birime yönetsel müdahalesi aynı gerilim içinde yerel yapı ve ilişkilerin kısmi belirleyiciliği altında şekillenir. Yerel siyaseti anlamak, bir taraftan yerel siyasal aktörler, ilişki ve etkinliklerini tarihsel olarak ortaya çıkarmayı gerektirirken diğer taraftan yerel-üstü mekânsal ilişki ve yapılarla etkileşim biçimleri dikkate alınmalıdır.

Her türlü iktidar kaynağının oluşumu ve taşıyıcı aktörü sonuç itibariyle yerele geri gider ve yoğunlaşmalarla beraber üst-ölçeksel düzeylere ve aktörlere dönüşürler. Kapitalist toplumsal mekânda kurumlarda ve kapasitelerinde somutlaşan bu yoğunlaşmalar sonuç olarak yerelden (belli düzeyde sabitlik) gelişen eklenme düzeylerini açığa çıkarır. Yerellik sabitlik ve birikim/akışın birlikte gerçekleştiği yerdir. Farklı iktidar/güç kaynaklarının (ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal vs.) yoğunlaşması çeşitli aktörlerin etkileşim halinde olduğu yerel siyasal alanın oluşmasını tetikler. Yerelde farklı iktidar kaynaklarının siyasal güce dönüştürülebilmesi siyasal sermaye olarak işleyen ürünlerin (oy, retorik, para, bilgi, itibar, şiddet, resmi belge ve tasdikler vs.) biriktirmeye ve tekelleştirilmeye uygun doğasından kaynaklanır. Siyasal alanın her şeyden önce temsil alanı olarak oluşması gerçekleşen yoğunlaşmanın mekâna dağılmış halde olan insanların ve grupların (dolayısıyla talep ve çıkarlarının) birleştirilmesini sağlayan sembolik bir yoğunlaşma olduğuna işaret eder. Bir anlamda temsil ilişkisi siyasete ve

taşıyıcılarına mekânsal akışkanlık kazandırır. Siyasal aktörleri farklı ölçeklere taşır. Buna rağmen yerel siyasal alanlar üst-merkezlerle oranla –çünkü artan düzeyde karar ve temsil düzeyinde karşımıza çıkarlar ve genelin ifadesidir– daha fazla toplumsal doku içinde gömülmüştür ve yerel siyasal aktörlerin toplumsal yapıyla ilişkisi merkez kadar dolayımli gerçekleşemez, daha doğrudan ilişki ve etkileşim tarzları (gündelik hayatın gerçekleştiği yer) bu düzlemde siyaseti belirleyen temel unsurdur. Bu anlamda ölçeklerin kurduğu siyasal alanlar –her ne kadar eklemlemeyle bir bütünlük kazanmış olsa da– az ya da çok kendine özgü mantığa ve işleyiş kurallarına sahiptir.¹⁷ Diğer ölçeklerdeki üst-siyasal merkezlerin de kendine özgü dışlayan ve içeren rasyonelliği vardır. Yerel siyaset mantığı, siyasal ilişki ve mücadeleleri çeşitli aktörlerin içinde hareket ettiği eylem çerçevelerini belirleyen genel ve özgün problemler ve nesnelere üzerinden kurar. Söz konusu olan yerelin toplumsal yapıya gömülmüşlüğüne ve bunun ürettiği çelişkilerin sınırlarıdır. Yerel mekân siyasal üst-merkezlerin söylem ve politikalarını da içeren fakat onlara kendine özgü bir şekilde damgasını da vurabilen bir nesnellığe sahiptir. Yerel grupların siyasal mücadeleleri eklemleme düzeyine göre merkezi politika ve söylemlere daha doğrusu bu düzeyin mantığının ürettiği politika ve söylemleri içererek yerel mekâna özgü politika ve söylemler üretmek zorundadır. Yerel siyasal alanın yapısal işleyiş çerçevesinin temel niteliğini bu anlamda bir taraftan gündelik hayatı bütünlüklü örgütlenme ve müdahale mekânı olması (dolayım düzeyi düşük ilişki biçimleri) diğer taraftan yerelde gelişebilen alt ve üst mekânsal ilişkileri yönetme ve düzenleme alanı (mekânsal planlar, stratejiler vs.) olmasıyla tarif edebiliriz.¹⁸ Böylece bu yapısal çerçeve içerisinde yerel siyasal alanın oluşumuna kaynaklık eden şu temel dinamikleri sayabiliriz; ye-

¹⁷ Yerel düzeyde siyasal ilişkilerin ve mücadelelerin işleyişinde örneğin siyasetçi ve seçmen ilişkisinde, yerel şahsiyet ve saygınlık, aile aidiyeti, aşiret mensubiyeti, etnik ve dinsel aidiyetler, bürokratik bilgi ve tecrübe sahipliği, patronaj veya kliyalist kapasite gibi faktörler doğrudan önemli rollere sahiptir. Siyasal alana giriş koşulları daha esnek şekiller alabilirken siyasetçilerin aynı anda kendi özel mesleklerini yürütmeleri ve iş yaşamına sahip olmaları siyasete varoluşsal bağımlılığı azaltmaktadır. Bu durum, aynı zamanda siyasal mücadelenin karakterini de belirlemede rekabeti daha esnek ilişkilenebilir zorlayabilmektedir.

¹⁸ Burada farklı büyüklüklerdeki yerel birimler (kentler, kasabalar, köyler) dikkate alınmalıdır. Dolayım ve birikim alanı genişledikçe yerel siyasal alanlar da bu doğrultuda şekillenirler.

rel toplumsal yapı ve iktidar ilişkileri, mekânsal eklemleme düzeyleri/biçim-leri ve temsil ve katılım mücadeleleri.

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi: İdari-Askeri Eklemleme

Bu bölümde Hozat yerelinin belirtilen dönemde yukarıda ifade edilen yerel siyasal alanın oluşumunu sağlayan süreçler üzerinden genel durumu analiz edilecektir. İlk önce imparatorluk merkezinde yaşanan derin ve kapsamlı dönüşüm süreci ele alınacak ve sonra oluşan yeni devlet aygıtının yerelliklerde kurmaya başladığı ilişki ve müdahale biçimleri üzerinde durulacaktır. Yerel toplumsal yapı ve iktidar ilişkilerine değinilerek merkezi devletle ve üst ölçeklerle beliren yeni tarzda eklemleme ilişkisi üzerinde durulacaktır. Bunlarla beraber ayrıca üst siyasal merkezlerle ilişkili olarak yerel siyasal temsil ve katılım biçimleri analize dâhil edilmeye çalışılacaktır. Osmanlı imparatorluk devleti merkezi yapıyla yerellikler arasındaki bağlantıyı klasik dönemde oluşan biçimiyle Karen Barkey'in Osmanlı imparatorluk mekânındaki farklı biçimlerdeki dönüşümleri ele alırken ifade ettiği emperyal bir strateji üzerine kurmuştur. Bu yerel güçlerle ve topluluklarla kurulan emperyal stratejiyi genel olarak aracılık, esnek ve müzakere süreçlerine açık olma gibi ilişkilerle açıklar.¹⁹ Bu tespit birçok başka araştırmanın da üzerinde anlaştığı temel bir noktayı açığa çıkarmaktadır. Bu strateji, özellikle 18. yüzyıl iltizam sisteminin yaygınlaşmasıyla beraber imparatorluk merkezi ile yerel güçler arasında yeni bir mekânsal örgütlenmenin veya şekillenmenin ortaya çıkmasıyla değişmeye başlamıştır. Yerel güçler (temelde malikâne sistemine dayalı ayanlar) batılı ülkelerle yoğunlaşan ticari eklemleme süreciyle esasen ticarete dayalı bölgesel düzeyde iktidar ağları meydana getirmişler ve imparatorluk merkezinin karşısında alternatif bir modernlik alanı tesis etmeye girişmişlerdir.²⁰ Osmanlı imparatorluk merkezi patrimonial (veya predental) bürokratik yönetim geleneği/pratikleri ve ayrıca yoğunlaşan devletler arası rekabet mücadeleleri içerisinde bu yeni ademi merkezi yerel ve bölgesel ağ oluşumlarını bütünleştirmede yetersiz kalmış ve bu sürece batılı tarzda modernleşmeyi hedefleyen yeni bir mer-

¹⁹ Barkey 2013: 95 vd.

²⁰ *A.g.e.*, 337 vd.

kezileşme stratejisiyle karşılık vermiştir. Tarihsel olarak Geç-Osmanlı safhasının bütününe damgasını vuran bu yeni merkezileşme stratejisi bölgesel güçlerin tasfiyesi ve imparatorluk yapısı içinde merkezi bir uluslaşma sürecini harekete geçirmiştir. Bu merkezileşme stratejisi yoğun çelişki ve çatışma içeren merkezi devletle yerellikler arasında daha sıkı idari-askeri bağların kurulması sonucunu doğurmuştur. İmparatorluk mekânının yeniden örgütlenmesi olarak uluslaşma dinamiği yerel ve bölgesel düzeyde ekonomik, siyasal ve kültürel kaynakların merkezi bir bürokratik devlet ağı içerisinde birleştirilmesi ve yoğunlaştırılmasını ifade eder. Bu bağlamda merkezileşme, imparatorluğun barındırdığı etnik ve dinsel farklılıkları –ki burada özellikle gayrimüslim cemaatler ve heterodoks İslami cemaatler kastedilmektedir– oluşturulan ulus-devlet ağına nasıl dâhil edebileceği sorunuyla karşı karşıya gelmiştir. Uluslaşma süreci öteki taraftan Batı ile yoğun ticari eklemlenme içinde olan elitlerin öncülüğünde bütünleşen gayrimüslim cemaatler içerisinde yaygınlaşmış ve Osmanlı merkezi ulus-devlet oluşumunun temel çatışma eksenini oluşturmuştur. Osmanlı merkezi ulus-devlet yapısı hareketli hale gelen yerel veya bölgesel heterodoks grupları içerecek esnekliğe sahip bir kurumsal ağ meydana getirememiş ve imparatorluğun geleneksel kültürel mirasıyla bütünleşen İslami ortodoksliği yerel grupları birleştirmeye dönük ulusal kimlik inşasına dâhil etmeye başlamıştır. Merkezileşme, 19. yüzyıl boyunca, aynı zamanda imparatorluğun yönetim yapısında kapsamlı dönüşümler meydana getirmiştir. Bu süreç yerelliklere (kentlere, kasabalara ve köylere) aracısız kendi bürokratik kurumlarını taşımaya başlayan devlet aygıtını, hem merkezde hem de yerelliklerde faaliyet yürüten birbirine eklemlenmiş geniş bir bürokratik aktör grubunu ve bunların etkileşim halinde olduğu bürokratik alanı meydana getirerek dönüştürmüştür. Bu genişleme tekeli bir ağa dönüşen hükümet aygıtı üzerinde en başta bürokratik aktörlerin mücadelesini ve rekabetini yoğunlaştırmış ve buradan özellikle İttihat ve Terakki hareketinin gelişmesiyle daha da belirginleşen bürokratik alanın ötesinde, özellikle merkez ve yerelliklerin çok yönlü yoğun eklemlenme sürecinin ürettiği toplumsallaşma baskısı altında yeni siyasal yönetsel aygıtlar ve aktörler örneğin partiler, enformel çıkar grupları, yerel ve ulusal merkezi temsil organları meydana getirmeye başlamıştır. Merkezileşme sadece merkezde geniş ve

az ya da çok özerk bir bürokratik elit meydana getirmemiş aynı zamanda bürokratik alanı gittikçe toplumsallaşma baskısı altına alan merkez ve yerel eklemleme süreçlerine ve dinamiklerine tabii hale getirmiştir.

Bu temel dönüşümlerin yaşandığı Geç-Osmanlı devlet toplumunda Dersim coğrafyası kendine has bir konuma sahiptir. İmparatorluğun emperyal stratejisini temel aldığımızda bölgenin merkezi devletle oldukça esnek ve müzakereci bir tarzda eklemlendiğini farz edebiliriz. Aynı şekilde bütün imparatorluk mekanında merkeze oranla yerel güçlerin önem kazandığı (ademi-merkezleşme) post-klasik dönemde bölgede toplumsal ve siyasal birlik biçiminde hareket eden aşiret birliklerinin daha etkin hale geldiğini düşünebiliriz. Yeniden merkezleşmeyle beraber bölge yeniden merkeze eklemleme süreciyle karşı karşıya gelecektir. Bu sürecin genel hatlarıyla tamamlanması oldukça uzun bir döneme yayılmış 19. yüzyıl ikinci yarısından başlayarak Erken Cumhuriyet dönemindeki kapsamlı müdahaleye kadar devam etmiştir. Bu sürecin temel eklemleme biçiminin de aşiret örgütlenmesine sahip yerel güçleri içermeyen ziyade zor ve çatışma içeren idari-askeri bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Eklemleme biçiminin bu karaktere sahip olması büyük oranda merkezi ağın ve rasyonalitenin nüfuz edemediği ve onun dışında konumlanan bir karşı-mekânın (heterodoks coğrafya) bölgede hâkim unsur olmasından kaynaklanmaktadır. Aşiret birlikleri merkezi devlet düzeni karşısında çok farklı düzeylerde heterodoksluğu temsil eder: hem toplumsal yapı ve örgütlenme biçimi hem de büyük oranda siyasal birlik gibi işleyen aşiret mekânsallıkları heterodoksluk içerir. Bu topluluklar, genellikle Kürtçe ve Zazaca konuşan, Alevi-Kızılbaş inancına sahip kendi içerisinde birlik ve savunma (şiddet tekeli) üretebilen bir toplumsal örgütlenmeye sahiptir. Birbirine soy bağlarıyla eklemlemiş, geçimlik hane ekonomisi etrafında tarım ve hayvancılığa ve hane reislerinin geniş aile üyeleri üzerindeki kişisel tahakkümüne dayalı olan sosyal ve siyasal birliklerdir. Aşiretler soy bağıyla eklemleme ve hane sayısının genişlemesi sonucunda soy zincirini değişik isimlerle temsil eden sembolik ve mitsel birlikler haline gelirler. Bundan dolayı aşiretler, kendi içerisinde daha küçük aile birliklerini barındırlar. Kolektif aidiyetin ve topluluğu bir arada tutan hafızaların üretim yeri olduğundan semboliktir. Geniş aidiyet toplulukları olarak aşiretler, aynı zamanda kendi

sosyal mekânlarını siyasal örgütlenme ve yeniden-üretim biçimleriyle yaratırlar. Üst bir siyasal birlik tesis edilemediği (aşiret konfederasyonlarından devlete giden süreç) durumlarda sosyal ve fiziki mekân aşiretler boyunca parçalara bölünür ve sahiplenilir. Kent mekânından ziyade köy mekânı, aşiret birliklerinin asıl mekânsal birimlerini oluşturur. Köyler, genellikle belirli aşiret topluluklarını içinde barındırır ve homojen bir şekilde parçalı aşiret mekânlarına dağılmıştır. Aşiret birlikleri dağınık fiziki mekânı (köyler) soya dayalı hanelerin eklemelenmesiyle sosyal mekânlara dönüştürürler. Bu sosyal mekânın birliği aşiret ağlarının yanı sıra topluluk için kurucu ve aşiret aidiyetini de aşabilen dini örgütlenme (ocaklar) ve önderlik (seyitlik) ilişkileriyle tesis edilmiştir. Toplumsal yapı içinde iki iktidar katmanı iç içe geçerek toplumsal birliğin temelini oluşturmuşlardır.²¹ Merkezileşme stratejileri karşısında heterodoks bir coğrafya oluşturan aşiretlerin toplumsal yapısı, ona içkin iktidar ilişkileri ve yarattığı mekânsallık merkezi devletin bölge üzerinde kurmak istediği kontrol ve denetimin yöneleceği temel yönetim “meselesini” de oluşturacaktı. Merkezi devlet elitlerinin bölge hakkındaki raporları, bir taraftan bölgeye atfedilen heterodoksluğu (merkezin koyduğu eklemelenme ölçütlerine göre) ortaya koymakta, diğer taraftan modernleşen idari kurumlarda yetişen ve bölgede görev yapan idari elitlerin bu coğrafya hakkındaki bilgilerinin kıtlığına ve kontrolü ve nüfuzu güçleştirdikleri için müdahale alanlarının temelinde aşiret mekânları olduğuna işaret etmektedir.

Bölge üzerindeki merkezileşme ve eklemelenme stratejisinin aşiretlere yöneldiğini gösteren başka temel bir gelişme, idari birim olarak 1848 yılında sancak haline getirilen Dersim bölgesinin idari merkezi olarak daha önce küçük bir köy olan Hozat'ın seçilmesidir. Bölgede görece canlı bir ticari hayata işaret eden çarşı ve pazar yerlerine sahip olan ve merkezi devlete bağlı olarak tarif edilen Türk ve Sünni toplulukların yoğun bir şekilde yaşadığı Pertek, Çemişgezek, Çarsacak ve Mazgirt merkezlerini tercih etmek yerine Hozat'ın yeni baştan idari-askeri sancak merkezi olarak inşa

²¹ Burada öne sürülen fikir ve yorumlar büyük oranda yerel anlatılara ve devlet raporlarına yansayan değerlendirmelere yaslanmaktadır. Yılmazçelik, 2011: 209 vd... Ayrıca Kürt aşiretleri ve iç örgütlenme ve ilişki yapıları hakkında genel tespitler için bkz. Bruinessen 2013: 81 vd.

edilmesi, onun neredeyse tamamen köylerden oluşan ve İç Dersim olarak tarif edilen, aşiret mekânlarına daha yakın konumundan kaynaklanmış olsa gerektir. Hozat, özellikle merkezin idari ve askeri kurumlarının inşasıyla aşiret mekânlarına nüfuzun da merkezi haline gelecektir. 1858 yılında bir kaymakam konağı ve üç bölük askeri barındıran kışla tamamlanmıştır. Vilayet nizamnamesinin çıkmasıyla beraber 1867 yılından 1880 yılına kadar yer yer sancak merkezi değişmiş veya kazalar farklı başka sancaklara bağlanmıştır. 1888’de Dersim Sancağı mutasarrıflık olarak Harput Vilayeti’ne bağlanarak Hozat merkez olmak üzere Çarsacak, Mazgirt, Kızılkilise, Kuzican, Ovacık, Pertek, Çemişgezek ve Pah kazalarından oluşmaktadır ve bu idari yapı İmparatorluk yıkılana kadar bazı ara değişim dönemleri dışında aynı kalmıştır.²² 1850’li yıllarda Hozat’ta kuruluş aşamasında olan merkezi devlet kurumlarının yüzyılın sonlarına doğru istikrar kazandığı ve oldukça farklılaşmış idari birimlerin yerele taşınmış olduğu görülmektedir. Bu dönemde (1889-1907), Hozat’taki idari teşkilatlanmaya baktığımızda idari eklemlenmenin kısmen karmaşık bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Meclisi idareyi oluşturan mutasarrıf, saniye (miralaya karşılık gelen askeri birim), müftülük, vergi dairesinin yanında polis dairesi, telgrafhane, mahkemeler, fen işleri dairesi, banka, hapishane, duyun-i umumiye memurluğu, bir rüştiye ve iptidaiyenin Hozat merkezde kurulmuş olduğu görülmektedir.²³ Ayrıca meclisi idarenin yanında Tanzimat reformlarına uygun bir şekilde belediye ve yerel meclislerin oluşturulduğu dikkati çekmektedir. Meclis üyelerinin taşıdığı sıfatların ağa ve efendi olarak belirtilmesi, özellikle kasaba merkezinde önemli konumlara sahip farklı yerel topluluklardan (Ermeni, Kürt-Alevi ve Türk-Sünni) önde gelen aile reislerinin ve eşrafın bu meclislerde kısmi temsil edildiğini söylemek mümkündür.²⁴ Bu meclisleri oluşturan kişiler büyük oranda seçimlerle gelen kişiler değil yerel devlet görevlilerinin atadığı kişilerdir. Bu tür eklemlenme tarzının geniş aşiret topluluklarını dışarıda bıraktığını dikkate aldığımızda ol-

²² Yılmazçelik 2011: 86 vd.

²³ Yapıcı 2013: 222 vd.

²⁴ Belediye reisliğine dair iki ismin verildiği görülmektedir. 1893’ten 1907 arası dönemler için Hazer (veya Hızır) Ağa ve Ahmed Ağa belediye reisliğini yürütmüş olduğu görülmektedir. Yapıcı 2013: 227 vd.

dukça zayıf kaldığı söylenebilir. Hozat, bu süreçte, askeri-idari bir kent hüviyetine bürünmekte ve merkezi kurumların daha çok yerel kaza topluluklarıyla (ki Hozat bu dönemde kaynaklarda, özellikle Türk-Sünni ve az sayıda Ermeni nüfusunu barındıran bir kaza olarak tasnif edilmektedir)²⁵ eklemleendiği görülmektedir. Bu süreçte Hozat idari-askeri devlet kurumlarının ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda esnaf ve zanaatkârlığında kısmi gelişme gösterdiği bir merkeze dönüşmüştür. Fakat bu, özellikleri sancak ve kaza nüfusunun geniş kesimlerini temsil eden ve büyük oranda köylere dağılmış Kürtçe veya Zazaca konuşan Alevi aşiret topluluklarının ve mekânlarının bu eklemelenmenin dışında kaldığı görülmektedir. Merkezi devlet kurumlarının eklemelenme dinamiklerini, hem yatay düzeyde (yereleden yerele ve bölgeye) hem de dikey düzeyde siyasal üst-merkeze doğru harekete geçirdiğini düşünebiliriz. Kazalardan dağılık köy birimlerini birbirine bağlamayı hedefleyen ulaşım ve iletişim ağlarının geliştirilmesi merkezileşme sürecinin temel müdahale biçimi olarak raporlarda sürekli vurgulanmıştır. Dış Dersim diye tarif edilen kabaca Pertek, Çemişgezek, Çarsacak ve Mazgirt'i içine alan bölgenin birbirine bağlanması görece daha hızlı ilerlediği fakat dağılık ve köylere dağılmış aşiret birliklerinin var olduğu İç Dersim (*Derun-i Dersim* veya *Cebel-i Dersim*) bölgesinin yollarla ulaşılabilir kılınması merkezi idarenin temel sorunu olarak kalmıştır. Bölgenin ulaşım ağlarıyla birbirine eklemelenmesi merkezileşme stratejisinin yatay ve dikey düzeyde kesiştiği eklemelenme biçimine vurgu yapar.

İlginç bir şekilde ilk merkezileşme aşamalarında (1848-67), eklemelenme stratejisinin yerel aşiret reislerini sürece dâhil etmek gibi bir yönelime girdiğini görüyoruz. Bu merkezileşme stratejisinin temel yöneliminin değişmesinden ziyade merkezi devletin yereldeki zayıf kurumsallaşmasıyla ilişkili olsa gerektir. Merkezi devletin bu dönemde imparatorluğun farklı yerelliklerinde, özellikle merkeze tabii olan yerel güçleri kendi idaresine dâhil etmeyi tercih ettiği bilinmektedir. Dersim bölgesinde yaşanan erken safhadaki merkezileşme stratejisi, özellikle kaymakam ve devlet görevlilerinin yerel temsilciler arasından seçilmesi örneğin Karaballı Aşireti'nin lideri olan Yusuf Ağa ve Ferhat Uşağı Aşireti'nin lideri Kahraman Ağa ve

²⁵ Yılmazçelik 2011: 241.

bunların çocuklarına belli resmi görevler tevdi edilmesi ve merkezi idareye eklemlemeye çalışılması bunu göstermektedir.²⁶ Aşiret liderleri devlet görevlisi kılındığı durumlarda hızlıca aşiret bağlarından kaynaklanan bölgesel etki ağları (örneğin Şah Hüseyin Bey ailesi) oluşturabiliyorlardı. Fakat yerel liderler, bölgesel düzeyde belli bir güç pozisyonuna erişmeleri gözlemlendiğinde tekrar bu güçlerin merkezi devlet tarafından tasfiye edildiğini veya zayıflatıldığını görüyoruz. Bu durum ikinci bir merkezileşme hamlesinin gündeme geldiği 1867'den itibaren tekrar yerelde hızlı bir merkezi devlet örgütlenmesine doğru, fakat yönetim mevkilerinin bu sefer merkezi eğitim kurumlarının ve yetiştirdiği profesyonel memurların sayısının artışıyla bu bürokratik unsurlara devredildiğini görüyoruz. Yukarıda Hozat Kazası'ndaki idari yapılanmanın karmaşıklaşmasını da bu bağlamda anlamak gerekir. Merkezin yereldeki bürokratik kapasitesi artıkça yerel aşiret topluluklarını merkezi idareye katılımını sağlamak gibi bir stratejinin de terk edilmeye başlandığı görülmektedir. Bir başka çaba, özellikle yerelden ziyade merkezi devlet düzeyinde yaşanan eklemleme ilişkileriyle karşımıza çıkmaktadır. Özellikle II. Abdülhamit döneminde, 1892'de kurulan aşiret mektepleri üzerinden, aşiret birliklerine askeri bürokratik roller verilerek merkezi devlete daha sıkı eklemleme stratejisinde görülmektedir. Bu bağlamda Hozat civarındaki büyük yerel aşiret liderlerinin çocuklarının da mektebe alındığı görülmektedir. Özellikle daha sonra Erken Cumhuriyet döneminde de önemli temsil rolleri üstlenecek olan bu seçilmiş aşiret üyeleri, özellikle Karaballı Aşireti'ne mensup Ramiz Bey, Mustafa Zeki Bey (Sarı Saltuklular), Hasan Hayri Bey (Karaballı) olduğu görülmektedir. Bu aşiret üyeleri Harbiye Aşiret sınıfında eğitim görmüş ve daha sonra farklı bölgelerde askeri roller üstlenmişlerdir. Bu strateji oldukça sınırlı kalmış ve yerel aşiret gruplarını merkeze bağlama noktasında başarılı olamamıştır. Özellikle ilerleyen dönemde İttihat ve Terakki Partisi'nin merkezde güçlendiği ve sonuçta iktidara geldiğini düşünürsek bu aktörlerin devlet ağı içerisinde partiyle olan ilişkileri ve düşünceleri ortaya çıkarılmayı beklemektedir. Fakat Hozat, merkezileşme süreciyle beraber devletin merkezi veya yerel eğitim kurumları üzerinden yerel unsurların

²⁶ Yılmazçelik 2011: 131.

merkeze eklenmesi sürecinin de merkezi haline geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Merkezi devletin yereldeki eğitim kurumlarının da 19. yüzyıl sonlarına doğru kurulmaya başladığını dikkate alırsak özellikle kültürel eklenme dinamiklerinin ağırdan olsa işlemeye başladığını göstermektedir. Bundan en fazla faydalananların kaza merkezindeki Türk-Sünni nüfus olduğu tahmin edilebilir. Aşiret birliklerinin çocuklarının bu kurumlara dâhil olmaları için, ne içeriden ne de dışarıdan güçlü dinamikler devreye girmemiştir. Eğitim kurumları ve merkezi kültür yerelde heterodoks kültürel yapıya sahip aşiret birlikleri için çekici hale gelememiştir. Böyle bir genel eğilime rağmen aşiret üyelerinin kısmi eklenildiği bölgelerde eğitim kurumları bu üyeler için önemli bir değişim sürecini de başlatmış olabilir.²⁷

İdari-askeri bir eklenmenin bu sürece damgasını vurduğu daha önce belirtilmişti. Kültürel ve özellikle ekonomik eklenme Hozat Kazası'nın merkezleşmenin merkezi olmasından dolayı kısmen harekete geçirilebildiği ve büyük oranda kaza merkezlerinde konumlanan Türk Sünni ve Ermeni grupların ticari faaliyetleriyle sınırlı kaldığı söylenebilir. Özellikle İç Dersim ve köylerdeki aşiret birliklerinin merkezi eklenme sürecine dâhil edilememeleri merkezi devlet aktörleri tarafından bölgenin temel sorununun istikrarsızlık kaynağı teşkil eden aşiret birlikleri ve ona içkin iktidar gruplarının (aşiret ve dini liderler) varlığı olarak tasvir edilmesini beraberinde getirmiştir. Merkezi devlet düzeyinde yaşanan krizler, özellikle II. Meşrutiyet döneminden sonra yerelde askeri birliklerle ve silahlı aşiret birlikleri arasında süreklileşen askeri gel git mücadeleleri şeklinde cereyan ettiği görülmektedir. Sonuçta merkezi devlet düzeyinde ortaya çıkan krizler yerelde aşiret birliklerinin etki alanlarını korumalarını, hatta güçlendirmelerine neden oluyordu. Özellikle 1912'den 1922 yıllarına kadar İmparatorluğun seferberlik ve savaş süreci içerisinde bulunması bu durumu daha da tetiklemiş

²⁷ Aşiret mektepleri hakkında bkz. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c04/c040014.pdf> (06.01.2018).

olduğu düşünülebilir.²⁸ Bu durum en başta belirtilen otoriter biçimler altında hâkim idari-askeri eklemlenme tarzının sürekliliğini sağlamıştır.

Erken Cumhuriyet dönemi açısından da mevcut eklemlenme tarzında önemli değişimler yaşanmamıştır; özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında yerel güçlerin toplumsal mobilizasyonuna ihtiyaç duyan merkezi sivil ve askeri bürokrasi bölgede aşiret birliklerinin desteğini kazanmak için yeni katılım kanalları açtığı görülür. I. ve II. Mecliste Dersim bölgesinden merkezi düzeyde temsil kanalları açılmış ve yereli temsil eden aşiret birlik üyelerinin mecliste yer aldıklarını görmekteyiz. Harbiye Aşiret Mektebi'nden mezun olan büyük aşiret üyelerinin, özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında, bölgede aşiret birliklerinin ulusal harekete kendi güçleriyle dâhil olmalarını örgütlemeleri ve bu nedenle olsa gerek özellikle I. Mecliste Dersim mebuslarının oldukça geniş bir temsiliyete kavuştuğu görülmektedir. Diyar Ağa (Yıldırım), Hasan Hayri Bey (Kanko), Mustafa Ağa (Öztürk), Mustafa Zeki Bey (Saltık), Ramiz Bey (Tan), Abdülhak Tefvik Gençtürk gibi önemli aşiret birlik temsilcilerinin mecliste yer aldığı görülmektedir.²⁹ Diyar Ağa dışındaki temsilcilerin Hozatlı olmalarını kaza merkezinin ürettiği eklemlenme ilişkilerinin birer sonucu olarak okunabilir. Bu durum bazı yerel aşiret birliklerinin merkezi düzeyde katılımın genişlemesiyle beraber iktidar merkezine eklemlenme iradesine sahip olduklarını, fakat bu eklemlenmenin yerel güçlerin istek ve taleplerinin dikkate alınmasıyla mümkün olabileceğini düşünen bir tutuma sahip olduğunu gösterir.³⁰ Bu temel tutumdan dolayı II. Meclis'te, hem Dersim mebus sayısı azaltılmış hem de I. Mecliste yer alan bütün mebuslar meclis dışı bırakılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın önderli-

²⁸ Karerli Mehmet Efendi ve devlet raporları savaş koşullarının nasıl bir ortam doğurduğuna dair önemli ipuçları içermektedir. Bkz. Karerli Mehmet Efendi 2007: 80 vd. ve Bulut 2007: 196 vd.

²⁹ https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html (18 Aralık 2017).

³⁰ Bu mebuslardan Hasan Hayri Bey ve yakın akrabası ve Hozat'ın ileri gelenlerinden Celalzade Mehmet Efendi ile birlikte 1925'teki Şeyh Sait ayaklanmasından sonra "Kürtçülükle" ilişkilendirilerek İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanarak idam edilmiştir. Aynı aşiretten gelen ve daha sonra Belediye Başkanlığı görevini yürüten bir görüşmeci, özellikle Hasan Hayri Bey'in o dönemde oluşmaya başlayan Kürt hareketine yakın olup olmadığını net olmadığını belirtmiştir. Karerli Mehmet Efendi'de anılarında yakinen tanıdığı ve akrabalık ilişkisi de olan Hasan Hayri Bey'in Kürt milliyetçiliği düşüncesine uzak olduğunu ileri sürer. Ayrıca I. Meclisteki Dersim mebusları ve Hasan Hayri Bey'in yaptığı konuşma ve faaliyetleri için bkz. Karerli Mehmet Efendi 2007: 102, 370 vd...

ğindeki yeni sivil ve askeri iktidar elitinin devlet üzerinde hâkimiyet kurmasından sonra Osmanlı'dan devir alınan otoriter modernleşme tarzının yeneden devreye girmesiyle beraber merkezi temsil organlarındaki yerel güçlerin varlığı gittikçe silikleşmiş ve sonuçta II. Meclis'ten sonra yerel temsil tamamen ortadan kalkmıştır. Oysa merkezi temsil organları (Meclis) siyasal katılım süreçleri açısından oldukça önemli bir eklemleme dinamiğini harekete geçirebilirdi. Bir daha ancak 1950'den sonra yerel temsilcilerin merkezi temsil organlarında doğrudan yer almaları mümkün olacaktı.

Merkezi düzeyde 1926 yılında muhalif unsurların tasfiyesiyle beraber tek parti hâkimiyeti (CHP) kurulmuş ve merkezi devlet otoriter bir biçimde ulusal modernleşmeci bir sürece evrilmiştir.³¹ Merkezin yeni eklemleme stratejisi ulusal-reformcu biçimler alacak ve Osmanlı'dan devir alınan merkezi devlet kurumları bu bağlamda yeniden inşa edilecekti. Ulus mekânı yaratma merkezileşme süreci (birleştirme, tekelleştirme) olarak sürdürülecek, merkezi devlet ekonomik ve daha da önemlisi idari-askeri ve kültürel eklemleme stratejilerini hızlandıracaktı. Yerel güç ve birimler bu ulusal-reformcu stratejiye eklemlemeye zorlanacaklardı. Yukarıda Geç-Osmanlı döneminde ağırlık kazanan merkezileşme süreciyle beraber merkezi devletin sancak merkezi olarak Hozat'ı inşa ettiği ve yerel aşiret birliklerini temel alan idari-askeri bir eklemleme biçimi geliştirdiği belirtilmişti. II. Meclis'ten sonra merkezi temsil organlarında yaşanan gelişme yerelin eklemleme sürecine dâhil edilmesini dışlamıştır. Bu gelişme de zora dayalı idari-askeri eklemleme örüntüsünün Dersim bölgesi için değişmeyeceğini göstermektedir. Bu dönemde Hozat bölgede merkez olma niteliğini yapılan idari değişikliklerle beraber yitirmiştir. 1926 yılında Hozat, kaza olarak Elazığ (Elaziz) Vilayeti'ne bağlanmıştır. Elazığ bölge açısından birçok açıdan merkez olma konumuna gelecektir.³² Fakat İç Dersim olarak tarif edilen ve dağınık bir biçimde köylerde konumlanan aşiret birliklerinin merkeze eklemlemesi merkezi devletin raporlarına temel sorun olarak

³¹ Zürcher 2016: 247 vd.

³² Doğu bölgeleri üzerinde kontrol ve denetim amacıyla 1927 yılında I. Umumi Müfettişliğin ve daha sonra özellikle Dersim bölgesini de içine alan 4. Umumi Müfettişlik kurulması vilayet merkezinin çalışmalarıyla yetinilmemiş üst bir bölgesel organ yaratılmıştır.

yansıma devam edecektir. Homojen ulus projesi karşısında bu yerel yapı heterodoks olarak var olmaya ve algılanmaya devam etmiştir.³³ Hozat, Osmanlı döneminde inşa edilen idari-askeri kapasitesiyle özellikle askeri kurumların alay birliği şeklinde güçlendirilerek bölge üzerinde kontrolü sağlamaya dönük askeri merkez olma özelliğini korumuştur. Günümüze kadar Hozat askeri merkez olma özelliğini yitirmeyecek ve kasabanın mekânsal dokusunu biçimlendiren ana unsur olmaya devam edecektir. Hozat merkezi Ermeni topluluklarının I. Dünya Savaşı sürecinde bölgeden sürülmesi sonucunda büyük oranda Türk-Sünni topluluklarının yerleşik olduğu bir yere dönüşmüştür. Merkez karşısında tarihsel olarak başka bir heterodoks grubu teşkil eden Ermeniler, uzun süre, hem kasaba yaşamına ve hem de köy yaşamına kendi ilişki ağlarıyla dâhil olmuşlar kilise ve okullar üzerinden kültürel ve ticaret ve zanaat faaliyetleriyle ekonomik hayatına damgalarını vurmuşlardır. Bu grupların sürülmesi mekânsal homojenleşmenin ilk biçimleri olarak değerlendirilebilir. Görüşmecilerin önemli bir kısmının –her ne kadar bu döneme dair hafıza boşluğu hâkim olsa da– ifadelerinde Türk-Sünni topluluklarının Hozat merkezinde esas çoğunluğu oluşturduğu ve köylerin ise aşiret birlik mekânları olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Özellikle iktisadi ve kültürel birlik olarak işleyen bu aşiret mekânlarının büyük oranda otarşik bir yapıyı korudukları ve merkezlerle olan düşük eklemlenme düzeylerinin askeri biçim alan merkezi müdahaleler karşısında gittikçe daha da gerilediği tahmin edilebilir. Büyük askeri müdahaleden (1937-38) sonra dahi, bu kapalı otarşik köy yapılarının uzun süre varlığını korudukları görülmektedir. Merkezi devletin ana hedeflerinin de özellikle aşiret birliklerinin kendini yeniden üreten bu iktidar yapısını tasfiyeye yönelmesi bu tahmini güçlendirmektedir. “Cezalandırmanın” ötesinde “halkın medenileştirilmesi ve derebeylerinin, toprak ağalarının, aşiret reislerinin elinden kurtarılması”³⁴ olarak tarif edilen bu müdahalenin aşiret reislerinin ve dini liderlerinin tasfiyesinin ötesinde büyük oranda kitlesel kırılmaya ve sürgünlere dönüşmesi, hem merkezi stratejinin karakterine hem de sıkı örülü aşiret birlik dokusuna işaret etmektedir. Devlet iktidarının

³³ Merkezi devletin aktörlerinin yerele dair algıları için bkz. Bulut 2013 ve Uluğ 2007.

³⁴ Uluğ 2007: 171.

temel stratejisi olarak tarif ettiğimiz farklı iktidar kaynaklarının tek bir merkezde birleştirilmesi ve tekelleştirilmesi olarak merkezileşme bu dönemde de aşiret birliklerinin sahip olduğu iktidar kaynaklarını (şiddet araçları, kültürel ve siyasal birlik üreten araçlar) parçalamaya yöneldiğinden birliksel dokuyu karşısına alacaktır. Bu anlamda Hozat, çevresindeki köylere dağılmış aşiret birlikleri merkez karşısında dönem dönem kurulan geçici merkez-yerel aşiret ittifakları dışında (örneğin Karaballı Aşireti'nin önderleriyle kurulan geçici eklemleme çabaları) devlete sadık olmayan unsurlar olarak görülmüşlerdir. Örneğin Hozat'taki belli başlı aşiret birlikleri Karaballı, Ferhad Uşağı, Aşağı ve Yukarı Abbas Uşağı, Koçuşağı, Bahtiyar ve Kırganlı aşiretleri merkezin raporlarında Osmanlıdan başlayarak bu dönemde büyük oranda devlete sadık ve güvenilir (muti) olmayan aşiretler olarak tarif edilmişlerdir.³⁵ Sonuç olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e merkezi devlet ve yerel aşiret birliklerinin süreklileşen silahlı karşı karşıya gelişleri ve devlet raporlarındaki yerele dair rasyonelite ve zora dayalı idari-askeri eklemleme stratejileri 1937-38 yıllarında yoğunlaşan askeri müdahalede somutlaşacak ve merkezi devlet aşiret birliklerinin iktidar yapısını nihai olarak parçalamayı hedefleyecektir. Hozat kırım ve sürgünlerle sonuçlanacak nihai askeri müdahaleden diğer kaza ve köylerle karşılaştırıldığı zaman nüfus açısından en fazla etkilenen yer olmuştur. Bu durumu aşağıdaki nüfus verileri açıkça ortaya koymaktadır. 1935'te, özellikle köy nüfusunun 17.707 olan sayısı müdahaleden sonra 1940'taki sayımda 7.390 olarak görülmektedir. Bu yıllar arasında kaza merkezi nüfus sayısında küçük bir artışın yaşanması müdahalenin esasen aşiret birliklerinin yaşadığı köylere yapıldığını göstermektedir.³⁶ Köy nüfusunun yarısından fazlası bu süre içinde yoğun bir şekilde kırıma veya sürgünlere tabi tutulmuştur. Genel olarak da kaza nüfusu 1935

³⁵ Akekmekçi/Pervan 2011: 232; Uluğ 2007, 2011 ve Yılmazçelik 2011: 170-173.

³⁶ 1935'te var olan Balıkan ve Kırmil nahiyeleri 1940'ta idari birim olarak ortadan kaldırılmış olduğu görülmektedir. Akekmekçi/Pervan, 2011: 634-642. Bu yıllar arasında köy sayısı 86'dan 34'e düştüğü görülmektedir. Amutka, Balıkan ve Kırmil nahiyeleri 1935'te toplam 55 köyden oluşuyordu ve 10.182 kişi kaydedilmişti. 1940 yılında Balıkan ve Kırmil kaldırılmış ve Amutka ise 5.306 kişiden 724 kişiye düşmüştür. İdari taksimatla bu sayının bir kısmının 1940 yılında yeni kurulan Kalan Kazası'nın içine dâhil edildiği düşünülse dahi köy nüfusunun müdahaleden yoğun şekilde etkilendiği aşikârdır. Ayrıca köylerin ayrıntılı nüfusları için 1935 yılı resmi sayım verilerine bakılabilir. Bkz. <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> (15.12.2017).

yılından sonra hızlıca erimeye başlamıştır. Sürgüne tabi tutulan aşiretlerin yoğun yaşadığı yerler daha sonra yasak bölgeler olarak ilan edilmiş ve aşiret mekânları üzerindeki nihai kontrol böylece sağlanmaya çalışılmıştır.

Askeri müdahale, aşiret birliklerinin yaşadığı köyleri hedef alarak, toplumsal yapısıyla bütünleşmiş otarşik mekânsal doku tamamen parçalanmıştır. Aşiret mekânları olarak görülen kırsal alanlar (nahiye ve köyler) tamamen boşaltılmış aşiret birlikleri ya kırıma maruz kalmış ya da topluca yaşadıkları yerlerden Batıya sürgüne gönderilmişlerdir. Bu durum 1943 yılında Tunceli milletvekili olarak görev yapan Necmeddin Sahir Sılan'ın bir raporunda şöyle ifade edilmiştir:

“Tunceli çevresinde türlü adlarla yaşayan 100'e kadar aşiret ortadan kaldırılmış ve hükümete karşı gelen aşiret reisleriyle fertlerinden bir kısmı hükümetçe verilen karara göre Tunceli sınırlarından dışarıya çıkarıldığı gibi bir kısmı da tedib ve tenkil edilmiştir”.³⁷

Yıllar	Hozat Kaza Merkezi	Kır	Toplam
1903	-	-	13.336
1927	-	-	10.487
1935	2.321	17.707	20.028
1940	2.535	7.390	9.925
1945	1.595	6.807	8.402

Kaynak: Akekmekçi/Pervan (2011); Yılmazçelik (2011) ve TÜİK verileri kullanılmıştır

Hozat açısından katliamlar hakkında net bir sayı ortaya koymak mümkün değildir. Yukarıdaki sayıların gösterdiği durumu dikkate alırsak, hem kırımın hem sürgünlerin yoğun iç içe geçtiği bir sürecin yaşanmış olması muhtemeldir. Aşiret birliklerinin köy mekânları, ya yasak mıntıklar olarak ilan edilmiş ya da devlet hazinesine aktarılarak yeniden tanzim edilmiştir. İç Dersim diye tarif edilen aşiret birlik mekânlarının müdahaleden sonraki kontrol ve denetimi için ise yeni biri idari-askeri merkez inşa süreci başlatılarak daha sonra Tunceli il merkezi olacak olan Kalan Kazası teşkil edilmiştir. Müdahalenin çok boyutlu uzun erimli etkileri olduğu açıktır. Günümüzde bölge düzeyinde ve Hozat'ta yerel siyasetin, hatta ulusal düzeyde si-

³⁷ Akekmekçi/Pervan 2010: 246.

yasetin temel konusu haline gelebilmektedir. Özellikle bu tarihsel süreçte yaşanan Dersim Tertelesi bugünkü yerel siyasi aktörlerin kimlik, örgütlenme ve rekabet mücadeleleri açısından, hem yerel aktörlerin kendi aralarındaki hem de yerel ve merkezi devlet ve aktörlerle ilişkilerini belirlemektedir. Hozat, bu askeri müdahaleden sonra, hem toplumsal yapısı itibariyle hem de mekânsal olarak büyük bir değişim yaşamıştır. Aşiret birliklerinin ürettiği mekânlar toprak üzerindeki tasarrufa dayalı üretim ilişkileri ve bununla iç içe geçen sosyal yapıya bütünlük kazandıran soya dayalı aidiyet ilişkileri açısından büyük bir çözümlene süreci içine girmiştir. Aşiretlerin otarşik mekânsallıklarının yoğun şiddetle parçalanmasıyla merkezi devletin tekelleştirme çabalarını yönelttiği yerel toplumsal ilişki ve süreçler daha sıkı ve bütünlüklü bir biçimde düzenleyici idari-kurumsal eklemleme biçimlerinin (adli, mali, tedrisi, ticari, askeri, sağlık vb.) içine çekilmeye başlanmıştır. Raporlara yansıyan her alanda yerel süreçlere (adli vaka sayıları, vergi ödemeleri, belediye gelir-giderleri, eğitim işleri, tarımsal üretim, hastalık verileri vb.) dair bilgi üretimi merkezi devletin hedeflediği eklemleme biçimlerinin geldiği aşamaları açığa çıkarmak içindir. Aynı zamanda müdahale sonrasında 1940-50 yılları arasında Hozat kaza merkezinde ve köylerinde dışa doğru zorunlu ya da değil yoğun bir göç akışı varlığını sürdürmüştür. Bu durum, ancak 1950 sonrası kısmen belli bir istikrar kazanmaya başlayacaktır. İçerisinde yoğun şiddeti barındıran idari-askeri eklemleme biçimi yerel güçleri tasfiye ederken yereldeki kurumsallaşmayı merkezi devletin ulusal-reformcu rasyonalitesi doğrultusunda derinleştirmeyi sürdürmüştür. İdari-askeri eklemleme aygıtlarının yanında yerel kültürü dışlayan bir biçimde kültürel eklemlemeyi hedefleyen kurumsallaşma sürecinin de hız kazandığı görülmektedir.³⁸ Bu bağlamda 1939'da Hozat'ta bir halkevi açılmış ve Hozat merkezde yoğunlaşan okullar köylere kadar yaygınlaşmaya başlamıştır. Halkevini kuran ve faaliyetlerini yürütenlerin yine yereldeki merkezi kurumların çalışanları olduğunu görülmektedir. Halkevinin başkanlığını kaymakam üstlenmiş ve yönetim kurulu üyeliğini de idari elitleri oluşturan bir savcı, doktor, başöğretmen, jandarma komutanı ve nüfus tapu memuru

³⁸ Dilsel eklemleme, bu biçimler arasında en uzun ve yoğun çelişki içeren kendilik üretimi sürecini de içinde barındırır.

oluşturmuştur. Halkevinin toplam 125 üyesi olduğu görülmektedir.³⁹ Hozat merkezde var olan bir ilkokulun yanında ayrıca dört ayrı köyde ilkokul eğitimi verilmeye başlanmıştır. Toplam öğrenci sayısının da halkevlerinde verilen eğitim kurslarıyla beraber 1.791'e ulaştığı görülmektedir.⁴⁰ Yeni rejim böylece kendi siyasal kültürünü de politik-kültürel kurumlar üzerinden yerelle buluşturmaya çalışmıştır. Hozat'ta tek parti dönemi boyunca temsili düzeyde devlet-dışı siyasal eklemlenme kanallarının kapandığı vurgulanmıştır. Bu dönemde CHP parti teşkilatlarının kurulması yerelde oldukça geç bir dönemde 1945'te çok partili hayata yeniden geçiş sürecinde gündeme gelmiştir. Askeri-idari eklemlenmenin taşıdığı ağırlık ve devletle bütünleşmiş tek partili rejim yerelin siyasal temsiline izin vermemiştir. Daha önce ulusal düzeyde parlamentoda görev yapan Tunceli vekillerinin yukarıdan atandığı ve yerel politik şahsiyetleri kapsamadığı vurgulanmıştır. Belediye makamı ve faaliyetleri bu dönemde yerel seçimler üzerinden şekillenmemiş yine yereldeki merkezi devlet görevlileri tarafından (bu genellikle kaymakamlar ol-maktaydı) üstlenilmiştir.⁴¹ İlk defa 1945'ten sonra CHP Hozat ilçe teşkilatı kurulma çalışmaları başlatılmış ve tahminen 1946'da kuruluş gerçekleşmiştir. Aynı yıl ilk yerel temsile dayalı belediye başkanı seçilmiştir. Çok partili hayata geçişle beraber temsil ilişkilerinin önem kazanmaya başlaması siyasal eklemlenme sürecini parti aygıtları üzerinden hızlandırmış ve merkez-yerel eklemlenme biçimlerinde önemli değişimler meydana gelmeye başlamıştır.

Çok Partili Dönem: Siyasal Eklemlenmenin Yoğunlaşması

1946 yılına geldiğimizde Hozat'ta, devlet merkezli idari-askeri eklem-lenme süreci yoğun fiziki şiddet içerse de belli bir aşama kaydetmiş, fakat şimdi temsile dayalı siyasal eklem-lenme sürecinin yoğunlaşmasıyla beraber yerel, bölgesel ve ulusal ölçeklerde eklem-lenme dinamikleri çeşitlenmeye ve karmaşılaşmaya başlamıştır. Siyasal eklem-lenmenin temel dinamikleri de katılım süreçleri üzerinden gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde temelde ulusal ölçekte konumlanan fakat yerel örgütlenme ağları oluşturan çeşitli

³⁹ Sertel 2013: 210, 220.

⁴⁰ *A.g.e.*, 226.

⁴¹ Akekmekçi/Pervan 2011: 482.

parti teşkilatları, bunlara eklenen yerel siyasal aktörler, yerel devlet kurumları, sivil toplum örgütleri ve toplumsal hareket örgütlenmeleri gelişerek yerel sosyo-mekânsal yapının dönüşümüne paralel bir şekilde katılım süreçleri üzerinden dinamik bir yerel siyasal alanı meydana getireceklerdir. Siyasal katılımın genişlemesi yerel düzeyde iki temel ölçeksel eklenmenin yoğunlaşmasına işaret eder. Birincisi, belediye seçimleri üzerinden işleyen temsil ilişkilerini kapsayan yerel ölçek düzeyinde gerçekleşir. İkincisi ise genel seçimler üzerinden işleyen ulusal ölçeği içine alan temsil ilişkileri olarak görülebilir. Bu iki ölçeğe açılan düzeyde etkinlik yürüten aktör sayısı başta parti aygıtları olmak üzere oldukça çeşitli ve yerel toplumsal yapıya gömülüdür. Yerel mekânsal birimlerdeki katılım ve örgütlenme süreçleri yerelden ulusa giden örgütsel ağları içerisinde barındırır. Farklı ölçekleri kapsayan katılım ve örgütlenme süreçleri (seçimler, temsili örgütler, toplumsal hareketler vs.) yerel siyasal alanın oluşumunda oldukça önemlidir. Yerel siyasal ilişki ve mücadelelerin yoğunlaştığı bu iki temel süreç, yerel-bölgesel-ulusal eklenme biçim ve düzeylerine göre iktidar ilişkilerinin ve kaynaklarının dağılımını ve biçimlenmesini ifade eder. Merkezi düzeyde örgütlenen parti aygıtları yerel toplumsal yapıya ve iktidar gruplarına eklenirken yerel siyasal alanın özgün işleyiş biçimleri altında şekillenirler.

1946 sonrası Hozat'ta yerel parti teşkilatları kurulmaya başlanmış, yerel ve genel seçimler üzerinden işleyen yerel siyasal alan çeşitli aktörleriyle oluşum sürecine girmiştir. Çok partili hayata yeniden geçişle CHP, 1946 yılında ilçe teşkilatı kurmuş ve aynı zamanda ilk defa kısmen yerel katılıma izin veren yerel ve genel seçimler gerçekleştirilmiştir.⁴² Kuruluş süreci daha çok yerelin ileri gelenlerinin ve parti ve örgütleriyle (Halkevi) temasta olanların harekete geçirilmesiyle oluşmuş ve fakat parti kendi bürosunu uzun süre edinmemiştir. 1946'da CHP teşkilatı kurulurken aynı yıl yapılan yerel seçimlerde DP henüz kurulmamış olduğundan ve Hozat'ta daha sonra etkin bir adaylık biçimi olarak beliren bağımsız adayların da olmamasıyla CHP'nin kısa bir süre desteklediği Hasan Erdoğan belediye başkanlığı yapmıştır. Kaza merkezinde bu dönemde yerleşik Türk-Sünni top-

⁴² 1960 yılına kadar gerçekleştirilen yerel ve genel seçimlere dair ayrıntılı verilere ulaşılamadığından bu döneme dair tespitler mülakatlardan ve verili yazılı kaynaklardan beslenmiştir.

lulukların çoğunluğu oluşturmasına ve CHP yönetiminde önemli roller üstlenmelerine rağmen ilk seçilen başkanın kaza merkezinde esnafılık yapan ve yörenin önemli ocaklarından Sarısaltuklular'a mensup olan Hasan Erdoğan'ın başkanlığı üstlenmesi Türk-Sünni aileler arasında, özellikle daha sonra raporlara yansıyan kazanın iki büyük eşraf aile mensubu Besim Apaydın ve Salih Zeki Tuncer arasındaki rekabete bağlamak gerekir.⁴³ CHP'nin yerelde teşkilatlanması, bu yıllarda, aynı zamanda yerel Türk-Sünni aileler ve ileri gelenleriyle olan temasın yoğunlaşmasını sağlamıştır.⁴⁴ Özellikle Apaydın ailesinin bu yıllarda CHP yönetiminde önemli roller üstlendiği görülmektedir. 1946-48 yılları arasında Besim Apaydın'ın, hem CHP ilçe başkanlığı hem de halkevi başkanlığı yaptığı görülmektedir. 1948'de ise Salih Zeki Tuncer Belediye başkanı seçilmiş, fakat başkan seçilmeden önce Demokrat Parti'yle temaslar kurduğu ve muhtemelen rekabeti kendisinin seçilmesi lehine kullandığı görülmektedir. Çünkü aynı yıllarda Demokrat Parti (DP)'nin kurulması çalışmalarına başlanmış ve dışarıdan aktörlerin örgütlenme çalışmalarına dâhil olmalarıyla özellikle eski Pertek Hâkimi Fikret Memişoğlu'nun ve Elazığ'da avukatlık yapan başka bir DP üyesinin öncülüğünde 1948 yılında Hozat teşkilatı zorluklarla kurulabilmiştir.⁴⁵ 1948 yılında CHP'nin yerelde 64 parti üyesi olduğunu dikkate alırsak yerel eşraf ve ileri gelenlerin parti aygıtını kontrol altına aldığı ve tekelleştirme çabalarına giriştikleri söylenebilir.⁴⁶ CHP ve DP ara-

⁴³ Siyasal katılımın seçimler (temsil) üzerinden genişlemesi, aynı zamanda yerel kolektif kimlik unsuru olan aşiret ve ocak ailelerinin ileri gelenlerinin siyasal alanın oluşumunda önemli roller üstlenebilmesini beraberinde getirmiştir. Bugün dahi gözlemleyebileceğimiz yeni rejimin laik politikalarının ve özellikle ocak ve aşiretlerinin kökenlerini Türklükle ilişkilendiren bakış açılarının yaygınlaşması sonucu özellikle ocak mensuplarının ve ileri gelenlerinin CHP'yle yakınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bir önceki dönemde aşiret birlikleriyle kıyasıya mücadeleye girişmiş olan CHP iktidarının şimdi bu bağlılık biçimlerini siyasal etki kazanmak adına kullandığını göstermektedir. Hem rekabet koşullarının ortaya çıkması hem de yerel kolektif aidiyetlerin askeri müdahalelere rağmen halen yerelde önemini koruması bu durumu ortaya çıkarmış olsa gerektir.

⁴⁴ Tek parti döneminde bu grupların kaza merkezinde yerleşik olması ve kasabanın sosyal ve ticari hayatına hâkim olmalarından dolayı yerel bürokrasiyle belli düzeyde ilişki geliştirmiş olmaları gerekir. Görüşmelerin eski Türk-Sünni ailelere genişletilememesinden dolayı bu döneme dair tespitler oldukça sınırlı kalmıştır.

⁴⁵ Akekmekçi 2012: 129-130.

⁴⁶ Akekmekçi 2010: 361.

sındaki rekabet kısa sürede yerelde örgütlenme çalışmalarına ve mücadelelere yansımış Salih Zeki Tuncer DP'ye geçerek 1950 yılında yapılan yerel seçimlerde tekrar belediye başkanı seçilmiştir. Genel seçimlerde ise iki Tunceli vekilliğini DP'nin kazanmış olduğunu dikkate alırsak Hozat yerelinde de DP büyük oranda oyları kendisinde toplamayı başarmıştır. Besim Apaydın ve diğer Türk-Sünni aile ileri gelenlerinin örneğin Hozat'ta esnaflık yapan ve etkin ailelerden biri olarak geçen ve bir dönem Halkevi başkanlığını da üstlenen Hıdır Karakaş ailesi gibi CHP'de faaliyet yürüttükleri ve genel olarak bu dönemde Türk-Sünni topluluklarının yerel parti aygıtları üzerinde hakimiyet kurdukları görülmektedir. Bu durum büyük oranda Kaza merkezinde Türk-Sünni nüfusun yoğun olarak varlığıyla ilişkili olarak da görülebilir. CHP ve DP çekişmesi bir önceki dönemde yerelde aşiret birliklerine yönelik şiddetin ve Sünni-Alevi kimlikleri üzerinden bazı siyasal söylemlerin ortaya çıkmasını ve seçim süreçlerinde, bu bağlamda özellikle alevi nüfusun parti aygıtlarına eklenmesi amacıyla önem kazandığı görülmektedir. N. Sahir Silan'ın DP'ye geçtikten sonra hazırladığı aşağıdaki raporu bu açıdan oldukça dikkat çekicidir.

“Bundan başka, Cumhuriyet Halk Partisinin genel sekreteri ve diğer yetkili elemanların muhtelif yerlerdeki dolaşmalarında ve konuşmalarında, Tunceli hareketinin Sayın Cumhurbaşkanımızın Başbakanlığı zamanında olduğunu açık ve kapalı şekilde söylemeleri ve başka başka şekil ve tertiplerle tahriklerde bulunmaları, 1954 milletvekili seçimlerinin kazanmaya matuf maksatla olsa bile, Türklük-Kürtlük, Sünnilik-Alevilik şeklindeki ayrıcı hareketleri körtüklemekte olması itibarıyla teessürle ve esefle telakkiye şayan görülmüştür. Bu itibardır ki, Tunceli'de parti hareket ve faaliyetlerini mütalaa ederken vaziyeti, bu çevrenin özellikleriyle birlikte gözden geçirmek ve genel nüfus durumuna göre yüzde doksan beşi Alevi vatandaşlardan teşekkül etmekte olan bu vatan parçasında çok dikkatli ve uyanık bulunmak, Milli Eğitim işleri yanında sağlık ve bayındırlık hamlelerini, çeşitli yol hareketleriyle köylerin içme suyu işlerini 1953 yılı içinde daha verimli bir şekilde ele almak ve sonuçlandırmak, zehirli fikir ve telkinlere karşı en müspet bir mukabele olarak mütalaa edilmekte ve böylelikle, Sünni vatandaşlarımızla birlikte alevi vatandaşlarımızı ku-

çaklayarak, 1954 seçimlerini de Demokrat Partimiz lehine sonuçlandırmak imkânlarının elde edilmiş olacağı muhakkak sanılmaktadır".⁴⁷

Bu ifadeler devlet yönetimini üstlenen DP'nin siyasal alanda etnik-dinsel farklılıkları olumsuzlayan bunun karşısında yereli merkeze bağlamanın temel stratejisi olarak devlet-merkezli hizmet ve kaynak dağıtım politikalarını önplana çıkardığını göstermektedir. Öte yandan 1950'lerde yaşanan bir gelişme, bu gerilimin veya kültürel ayrışmanın belli bir düzeyde var olduğunu göstermektedir. Eski bir belediye başkanının aktardıklarına göre kız kaçırmadan kaynaklanan bu gerilim kaza merkezinde Alevi-Sünni grupların karşı karşıya gelmesine neden olmuş; ancak Hozat'taki askeriyenin araya girmesi ile gerilim tekrar düşürülebilmiştir. Kazada askeri kurumun varlığının toplumsal ve siyasal ilişkiler açısından önemli bir role sahip olduğunu açığa çıkaran bu gelişme, Osmanlı'dan günümüze gelen askeri mekânsal denetimin devam ettiğini göstermektedir. Askeri kurumun varlığı Hozat'ta genişlemeye devam etmiş ve 3. Jandarma Er Eğitim Alayı kurularak önemli sayıda subay-er nüfusunu barındırmıştır. Askeri kurum, bu dönemde yerelde çok farklı işlevler üretmeye devam etmiştir. Şiddet ve güvenlik aygıtı olmasının ötesinde, hem kaza esnafı için önemli bir tüketim kaynağı ola gelmiş hem de belirli oranda (1980 sonrası artan bir şekilde) oy potansiyelinin seçim süreçlerinde harekete geçirilmesi açısından önem kazanmıştır. Bu dönemde, daha önce de vurgulanan idari-askeri eklemlenme örüntüsü bağlamında yerel iktidar ağı içerisinde önemli bir konuma sahip olan kurum, ulusal-reformcu rasyonaliteyi yerele taşımaya sürdürmüştür. Yine bu bağlamda merkezi devlet aygıtının yereldeki aktörü olarak kliyentalist kapasiteye işaret eden kaynak dağıtım mekanizmalarına (kışla inşaatları, askeri tüketim ihtiyaçlarının temini vs.) sahip olması küçük yerel girişimci grupların ve yerel-bölgesel ticari ağların oluşması noktasında önemli işlevler görmeye devam ettiğini göstermektedir. Özellikle yerel toplumsal yapıdaki hâkim unsurlar olan esnaf ve tüccarların faaliyetleri askeri kurumun talep ve ihtiyaçlarına eklemlenerek biçimlenmişlerdir.⁴⁸ Bu nokta özellikle yerel toplumsal

⁴⁷ Akekmekçi/Pervan 2010: 444.

⁴⁸ Bu nokta görüşmecilerin ve raporların vurguladığı merkezi aktörlerin Osmanlıdan günümüze kadar gelen yerel güçlerle (özellikle aşiret reislerini) askeri kaynak dağılımı üzerinden gerçekleşen

aktörlerin temel ekonomik eklemlenme biçimi olarak devlet merkezli kaynak dağıtımına bağımlı durumlarına işaret etmektedir. Bu dönemde siyasal katılım, mücadele ve rekabetin devlet merkezli kaynak dağılımı ve çıkarlar düzeyinde de işlemeye başladığını gösteren birçok belirti vardır. N. Sahir Silan'ın hazırladığı raporlarda ve yöre insanının Tunceli vekili olmasından dolayı ona gönderdiği mektuplarda yeni kurulmakta olan devlet/ temsilci ve seçmen ilişkisine dair birçok ipucu içermektedir. Kazaya dönük kaynak akışı ve farklı türde devlet yardımlarının (tohumluk temini, su kanallarının inşası, yasaklı bölgelerin yeniden iskânı, toprak meseleleri vb.) sağlanması gibi sorunların temsilci ve seçmen (yöneten/yönetilen olarak da okuyabiliriz) ilişkisinin kurulmasında önem kazanmaya başladığını göstermektedir. Bu durum patronaj ve özellikle *kliyalist* ilişkilere dayalı siyasal katılım ve eklemlenme biçimlerinin de güçlenmekte olduğunu göstermektedir. Özellikle kaza merkezinin toplumsal ve ekonomik süreçlerin düzenlenmesini üstlenen idari kurumları barındırması ve bunların sosyal hayat üzerindeki belirleyiciliğinin artışı güçlükle geçinen köylü ve kasabalıların düşük ve çoğu zaman hiç olmayan eğitim durumlarını da dikkate aldığımızda bu bağımlı konumları idari kurumlarla ilişkilenmede kliyalist ilişki ağlarını gündeme getirmiştir. Yerel toplumsal yapıdaki bu tür bağımlılıklar (aşiret ilişkisi de dâhil) temsil ilişkisiyle iç içe geçerek siyasal sermayenin belirli elerde toplanmasını destekler. Bu yıllarda kasaba esnafının ve idari kurumlar içerisinde belli pozisyonların büyük oranda Türk-Sünni gruplar tarafından elde tutulduğu düşünülürse bu grupların siyasal etkinliği anlaşılır hale gelmektedir.⁴⁹ Bu durum 1950'lerin ortalarından, özellikle 1960'lardan sonra yerelde ulusal ve yerel ölçekler arasında hız kazanan sosyo-mekânsal hareketlilik süreçleriyle değişmeye başlayacaktır. Ulusal ölçekte faaliyet yürüten merkezi aktörlerin (merkezi-devlet aygıtları ve temsil kurumları, sermaye aktörleri, sivil toplum örgütleri, ulusal basın ve yayın organları vs.)

eklemlenmelerin sürekliliğine işaret etmektedir. Özellikle 1980 sonrası askeri ihtiyaçların ön plana çıktığı dönemlerde bu eklemlenme biçimlerinin daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur.

⁴⁹ Görüşmecilerin bu döneme dair anlatıları da bu durumu desteklemektedir. Hozat merkezine köylerden göç ederek gelen Alevi topluluklarının burada tutunmaya çalışırken kazada yerleşik konumlara sahip olan Türk-Sünni ailelerle ilişki kurdukları ve özellikle bu esnaf ve zanaatkarların yanında çalışarak belli meslekleri edinebildikleri görülmektedir.

yaygınlaşması ve çeşitlenmesi merkez ve yerel aktörler arasında çeşitli eklenme biçimlerini harekete geçirerek yerelin dışı açılmasını ve etkileşim alanlarını derinleştirmiştir. Bu dışı açılma, özellikle ulaşım ve iletişim ağlarının genişlemesi, ticari faaliyetlerin artışı, nüfus hareketliliğindeki artış, eğitim alanına giriş sayısında ki artış gibi temel göstergelerin⁵⁰ yerelde belirgin hale gelmesinde gözlemlenebilir. Özellikle 1960'lardan sonra Hozat'ta köy ve kasaba ve daha büyük kentler arasındaki etkileşim hızlanmakta ve kapalı köy yaşamının giderek çözülmekte olduğu görülmektedir. Köylülerin kasabayla etkileşimleri artmış, örneğin köylü çocukları eğitim olanaklarını daha fazla kullanır hale gelmiştir.⁵¹ Görüşmecilerin bu döneme dair ifadelerinde bu sosyo-mekânsal hareketlilik az ya da çok belirginlik kazanmaktadır. Örnek olarak ilçe merkezinin nüfusuna bakıldığı zaman, özellikle 1950-55 arasında, kaza merkezinde yoğun bir nüfus artışı gözlemlenmektedir. 1950'de 1.567 olan kaza merkezi nüfusunun 1955'te yüzde yüzlük bir artışla 3.165 sayısına ulaştığı görülmektedir. Büyük oranda köylerden kaza merkezine göç ve ayrıca sürgüne gönderilenlerin bir kısmının geri dönüşüyle açıklayabileceğimiz bu nüfus artışı, her halükarda kırsal Alevi topluluklarının hareketliliğiyle ilişkilidir. 1960-65 arasında kaza merkezinde ikinci bir önemli nüfus artışı yine büyük olasılıkla köylerden kasabaya doğru bir hareketliliği ve Alevi nüfusun kasabada yoğunlaşmaya başladığını göstermektedir. Özellikle 1965'lerden sonra artışta yaşanan durağanlaşma kasabadan ziyade büyük kentlere doğru bir hareketliliğin olduğuna işaret etmektedir. 1975 sonrası Hozat merkezde meydana gelen azalma yerelde

⁵⁰ Kasabada ilk düzenli dolmuş seferleri bu dönemde devreye girmiştir. Ayrıca Hozat merkezde, bu dönemde Saatçi Ekrem adında bir şahsın kurduğu Hozat'ın radyosu adında bir radyo istasyonu ve film gösterimlerinin yapıldığı sinema salonu bulunmaktadır. Ayrıca kültürel ürünlerin kasabaya girişi yine bu dönemde hızlanmıştır. Yine köylerde ilk traktörler 1960'lı yıllardan sonra ağır da olsa kullanıma girmeye başlamıştır. Ayrıca kasabada net tarihi bilinmemekle beraber 1970'li yıllarda Esnaf ve Sanatkarlar Derneği'nin kurulduğu tahmin ediliyor. Görüşmecilerden bu dönemde Elazığ ve Antep kentleri üzerinden bir ticari eklenmenin yoğunlaşmış olduğu görülmektedir.

⁵¹ Bu dönemde özellikle öğretmen okulları köy çocuklarının meslek edinmelerinde ve merkezi kültürel kurumlarla etkileşim haline girmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda Malatya Akçadağ öğretmen okulu oldukça önemli bir konuma sahip olduğu görülmekte ve Hozat'ta birçok köy çocuğu bu okulda eğitim görebilerek bölgede görev yapmıştır. Bu eğitim kuşakları merkez-yerel etkileşimi bağlamında önemli roller üstlenmişlerdir. Ayrıca bu dönemde kasabada ilkököl dışında ilk defa ortaokullar, bir lise (Hozat Lisesi) ve kız sanat okulu açılmıştır.

genç nüfus içerisinde gelişen sosyalist hareketler ile özellikle Türk-Sünni gençler arasında gelişen sağcı hareketlerin neden olduğu politik kutuplaşmanın ve militarizasyon sürecinin yarattığı güvensizlik ortamı sonucu yavaş yavaş başlayan Türk-Sünni ailelerin göçüyle ilişkili olduğu tahmin edilebilir. Fakat genel olarak bu dönemdeki hareketlilik, 1960'lardan sonra, özellikle kasaba ve köylerde yaşayan nüfusun başka bir düzeyde dışa açılma olarak ulusal mekâna eklenme sürecinin hızlandığını ifade etmektedir.

Bu çeşitli eklenme dinamiklerine işaret eden sosyo-mekânsal hareketlilik siyasal bağlamda önemli sonuçlar üretmiştir. Bu hareketliliğin en yakın etkisini belediye seçimlerinde gözlemlemek mümkündür. Belediye başkanlığını 1958'e yılına kadar DP'den Salih Zeki Tuncer yürütmüş ve yine bu yıl yapılan belediye seçimlerinde adliyede dava vekili olarak çalışan Hozat merkezde sayıca kalabalık olan Karabalı Aşireti'nden Mehmet Doğan DP'den aday olmuş ve kazanmıştır. Aşiret bağlılıklarının yanında idari ve adli kurumlarla olan ilişkisi ona bu adaylıkta ve oyların devşirilmesinde yardımcı olduğu tahmin edilebilir. Burada temsili şahsiyetlerin aşiret aidiyeti vurgusu bilinçli yapılmaktadır, çünkü görüşmecilerin neredeyse bütünü aşiret bağlılıklarının seçim süreçlerinde oy devşirilmesi (büyük oranda daha da ötesine uzanan) noktasında günümüze kadar gelen önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. Aşiret hafızalarının (aşiretler arası daha önce yaşanan gerilim ve dayanışmalar) toplumsal ilişkilerde ve özellikle siyasi rekabet noktasında işler hale gelmesi muhtemeldir. Kolektif aidiyet yapısına sahip olan aşiret birliklerinin sembolik düzeyde temsile (siyasal sermaye biçimi) dönüştürülebilir bir karaktere sahip olduğunu düşünürsek burada bu bağlılık türünün seçmenlerin harekete geçirilmesinde elverişli bir ilişki biçimi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hozat Nüfus Gelişimi (1950-1980)

Yıllar	İlçe Merkezi	Kır	Toplam
1950	1.567	8.390	9.957
1955	3.165	9.888	13.053
1960	3.528	11.472	15.000
1965	4.540	12.158	16.698
1970	5.116	12.295	17.411
1975	5.796	12.904	18.700

1980	5.304	13.026	18.330
------	-------	--------	--------

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir

Mehmet Doğan, 1960 darbesine⁵² kadar görevde kalabilmiş darbeden sonra yapılan seçimlerde 1961'den 1968'e kadar yine kasabada dava vekilliği yapan ve Abbasan Aşireti mensubu olan Dursun Özün belediye başkanlığını kazanmıştır. Kaza nüfusunun Alevi gruplar lehine değişmesi, yerel siyasal alanda önemli bir değişim meydana getirmiştir. Bu tarihten sonra tek istisna 1968-73 arası belediye başkanı seçilen ve esnaflık yapan Türk-Sünni aile mensubu İhsan Hıdır Turgut olmuştur. Bu adayın yereldeki bütün gruplar tarafından sayılan ve sevilen birisi olması Türk-Sünni kimliğinin Alevi seçmenler nezdinde arka plana atılmasına neden olmuş ve seçilmesi mümkün olmuştur. Bu seçimlerde ayrıca ilk defa üç adayın olması Turgut'un seçilmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca Türk-Sünni grupların önemli bir kesiminin CHP'ye olan yakınlığı bu durumu desteklemiştir. 1973'te seçilen Süleyman Kahraman'ın ise çiftçi olmasına rağmen eski aşiret aile liderlerinden (Ferhatuşağı) gelmesi seçilmesinde önemli roller oynamıştır. Ayrıca 1977'de yeniden seçilmesinde gittikçe güç kazanmaya başlayan sol-sosyalist hareketlerin de bir kısmının desteğini alabilmiştir. Ayrıca bu yıl yapılan belediye başkanlığı seçimlerine katılım %65 oranında kalmış belediye meclis üye seçimlerine katılırsa %30 gibi oldukça düşük bir oranda gerçekleşmiştir. Bu durum yereldeki kutuplaşmanın bir sonucu olarak görülebilir. Yerel toplumsal yapının nitelikleri aşiret bağlılıkları, etnik-dinsel farklılıklar, küçük tüccar ve esnafların etkinliği, eğitim düzeyi düşük ve kırsal üretime bağımlı kasaba nüfusunun varlığı siyasal katılım ve örgütlenme süreçlerini önemli oranda belirlemiştir. Aşağıdaki tabloda 1946-80 yılları arası görev yapan belediye başkanlarına dair bilgiler verilmiştir.

1946-1980 Arası Görev Yapan Belediye Başkanları

Yıllar	Belediye Başkanı	Mesleği	Partisi
1946-48	Hasan Erdoğan	Esnaf	CHP
1948-58	Salih Zeki Tuncer	Tüccar	CHP ve DP
1958-60	Mehmet Doğan	Dava Vekili	DP
1961-68	Dursun Özün	Dava Vekili	CHP

⁵² Darbeden sonra DP'nin yerel temsilcileri tutuklanarak Sivas'a gönderilmişlerdir.

1968-73	İhsan Hıdır Turgut	Esnaf	CHP
1973-77 ve 1977-80	Süleyman Kahraman	Çiftçi	CHP ve Bağımsız

1960-80 arası döneme dair aşağıdaki tabloda belirtilen belediye başkanlığı seçimleri oy dağılımına göre bağımsız adayların sürekli katılımı ve yüksek miktarda oy almaları yukarıda sayılan yerel toplumsal yapının ürettiği bağımlık biçimlerinin adaylık ve seçim süreçleri üzerindeki parti tekeli kırılmayı kolaylaştırmasına bağlayabiliriz. Bu düzeyde siyasal sermaye birikimi, tekeli parti aygıtlarının belirleyiciliğini zayıflatan bir biçimde şahsiyetlerle kolektif aidiyet ve bağımlıklar üzerinden işleyen yerel topluluklar arasındaki temsil ilişkisi veya temsili eklemlemeyle gerçekleşebilir. Temsili eklemleme açısından adayların profilini dikkate aldığımızda özellikle kolektif aidiyet unsurları ile bürokratik yeteneklerin (kliyal ilişkisi kapasitesi) iç içe geçtiği ve birleştiği durumların ön plana çıktığı görülür. Bu iki siyasal sermaye formu, parti tekeli aşmada önemli roller oynayabilirler. Parti merkezleri, bu durumda, yerelde ileri gelen adayları kendilerine çekmek için mücadele verirler. Bağımsız adaylar da parti desteği olmaksızın ekonomik güçlüklerle karşı karşıya gelebilirler. Öteki taraftan parti aygıtının ürettiği siyasal sermayenin (ideolojik-programatik bağlar, makam ve kaynak dağıtım kapasitesi vb.)⁵³ yerel karşılığının olması büyük oranda merkezi söylem ve politikalarla yereldeki söylem ve politikalar arasındaki uyuma bağlıdır. Partilerin yerel siyasal alandaki konumları, bu anlamda, mekânsal düzeyde merkez-periferi çelişkileri boyunca gelişim göstermektedir. Merkezin evrensel mantıkları ve stratejileri yerelin ürettiği tikellik ve farklılık süreçleri ile karşı karşıya gelebilirler. Yine de parti aygıtları yerel-üstü örgütsel ağlara ve araçlara sahip olmasından esas temsil ve katılım araçları olarak belirgin rollere sahiptir. Özellikle hükümet partilerinin bu bağlamda kliyalist tarzda dağıtım araçlarına sahip olması yerel katılım süreçleri üzerinde oldukça önemli etkiler yaratabilirler. Örneğin sadece 1968 yılında belediye başkanlığı için AP adayının çıkması, büyük oranda merkezde yer edinen hükümet partisinin yarattığı etkiyle ilişkili olarak düşünülebilir. So-

⁵³ Partiler bütün merkezleşen kurumlar gibi mekânsal örgütlenme dinamikleri ve süreçlerine tabidirler. Yerelden ulusal giden bir merkezi bürokratik örgütlenme yapısına sahiptirler. Bu da partilerin farklı mantıklara ve pratiklere sahip mekânsal merkez ve periferi diyalektiği içerisinde konumlanmalarını gerekli kılar.

nuç olarak yerel siyasi aktörlerin toplumsal yapıyla olan özgün ilişkisi parti üzerinden yaşanan eklemleme düzeyini ve bağımlılığını zayıflatabilir.

Belediye Başkanlığı Seçimleri Oy Dağılımı

Yıllar	AP	CHP	BĞSZ
1963	-	290	122
1968	280	424	253
1973	-	616	365
1977	-	255	763

Kaynak: TÜİK

Döneme dair siyasal gelişmeleri, özellikle yereldeki nüfusun siyasal katılım biçimlerinden olan seçim süreçleri üzerinden okumak mümkündür. Yerel seçimlerde partilerin siyasal sermayeyi kendilerinde biriktiren ve dağıtan rolü oldukça düşük kalmaktadır. Özellikle şahsiyetlerin belirli özellikleri (aşiret aidiyeti, dinsel kimliği, bürokratik roller, tanınırlık, itibar ve iktisadi güç vb.) partilerin siyasal tekeli kırabilmektedir. Özellikle partilerin kaynak dağıtıcı işlevlere odaklanması ideolojik-programatik bağlılıkları önemsizleştirebilir. Bu durum belediye başkanlığı seçimlerine katılan parti sayısının oldukça düşük olmasından anlaşılabilir. Bu dönemde sosyomekânsal hareketliliğin diğer önemli bir sonucu olarak siyasal katılımın genişlemesinin yanı sıra farklı ideolojik-programatik söylemlere sahip partilerin önem kazanmasında görebiliriz. Hem il genel meclis seçimleri hem de genel milletvekili seçimleri bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Belediye başkanlığı seçimlerinde aday sayısı oldukça düşük düzeydeyken diğer seçim süreçlerinde oldukça farklılaşmış temsil ilişkisi karşımıza çıkmaktadır. Bu seçimler, adayların şahsiyetlerinin yanı sıra tekeli parti aygıtlarının ve aidiyet ilişkilerinin ön plana çıktığı süreçleri ifade etmektedir. Kırsal kesimi de içine alan bu katılım süreçleri şahsiyetlerde somutlaşan bağlılık biçimlerinin yanı sıra ideolojik-programatik bağlılıklarında önemine işaret eder. İl genel meclis seçimlerinde rekabet AP, CHP ve Bağımsız adaylar etrafında dönerken özellikle 1968 seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) aday çıkarması ve düşüğe olsa belli bir oy kazanabilmesi bu noktaya işaret etmesi açısından ilginçtir. Yerelde sosyalist fikir ve düşüncelerin bu dönemde önem kazandığını göstermesi açısından da önemlidir.

İl Genel Meclis Seçim Sonuçları

Yıllar	AP	CHP	BĞSZ	TİP	CKMP	YTP
1963	1.371	1.458	489	-	981	794
1968	1.415	2.436	1.296	130		
1973	139	1.363	2.448			
1977	2.102	-	2.479			

Kaynak: TÜİK

Bu dönemde yapılan genel milletvekili seçimleri de bize benzer sonuçlar vermektedir. Sosyo-mekânsal hareketlilik ve ulusal ölçekte yaşanan çeşitli eklemleme biçimleri yerel siyasal alanda etkilerini göstermektedir. Yerelde yapılan genel seçimler yerel ile ulusal ölçekte konumlanan tekelleşmiş üst-siyasal merkezler arasındaki siyasal eklemlemeyi gösterir. Bu mekânsal düzeyde (il genelini kapsayan mekânsal birimler) şahsiyetlerin önem kazanması yoğun siyasal sermaye birikimini koşullar. Aşiretlerin sayıca mekândaki geniş dağılımı, saygın meslek sahipliği gibi şahsi özelliklerin yanı sıra parti merkezlerinin ürettiği sermayenin edinimi esas belirleyici koşul haline gelmektedir. Bu düzeyde de bağımsız adayların yer yer parti tekeli kırarak başarı gösterme şanslarının mevcut olduğu söylenebilir. Fakat genel olarak üst-merkezi siyasal düzeylerde partilerin elinde yoğunlaşan siyasal sermaye ve karar tekeli parti bağılıklarını ön plana çıkarmaktadır. 1965'ten itibaren ulusal ölçekteki siyasal farklılaşma ve çeşitlilik yerele yansımaya başlamış olduğu görülmektedir. CHP'nin bütün seçimlerde yüksek miktarda oy kazanması yerelin siyasal eklemlemesinin temel aktörü olduğuna işaret etmektedir. 1969'da AP'nin yüksek miktarda oy kazanması partinin hükümet partisi olmasına bağlamak yanlış olmaz. Çünkü AP adayı olan Pülümür kökenli Kenan Aral, 1965 seçimlerinde de Tunceli milletvekili seçilmiş fakat bu seçimlerde Hozat yerelinden hiç oy alamamıştır. 1969 seçimlerinde yine AP adayı olan Aral, bu yıl oldukça yüksek oy almayı başarmıştır. 1973 seçimlerinde CHP'nin oyları büyük oranda kendisinde toplamasını ise Hozat yerelinden Nihat Saltık'ın aday olmasına bağlayabiliriz. Alevi ve Sünni oylarının genelde CHP etrafında yoğunlaştığı fakat yıllara göre aynı partide sabitleşmediği görülmektedir. 1965 sonrası oylar farklı ideolojik-kültürel temsil partileri arasında bölünmüştür. Bu durum da parti aygıtları üzerinden ideolojik-programatik bağların yerel

siyasal katılımında güçlenmekte olduğunu göstermektedir. Yine 1969 yılı yüksek miktarda TİP oyları bu tespiti destekleyen bir durumdur.⁵⁴ Yine bu geçmiş dönemde faaliyet yürüten görüşmecilerden birinin ifadelerine göre 1977 yılı milletvekili seçimlerinde sosyalist hareketlerin geniş bir biçimde desteklediği ve seçim çalışması yürüttüğü öğretmen kökenli sosyalist aday Ahmet Demirdöğen bağımsız olarak seçimlere girmiş ve Hozat'ta oldukça yüksek oy oranı elde etmiştir. Bu durum sosyalist hareketlerin seçim süreçlerinde Hozat merkez ve köylerde geniş kesimleri harekete geçirmede oldukça etkin konuma eriştiklerini göstermektedir.

Yıllara Göre Milletvekili Genel Seçimleri (1961-1977)

Yıllar	AP	CHP	YTP	CKMP	TİP	BĞSZ	GP	Birlik P	MSP	MHP
1961	-	1.775	2.116	77						
1965	-	2.310	338	-	123	690				
1969	1.061	810	804	-	768	255	37	369		
1973	157	5.352				10			54	
1977	381	2.645			75	1.784			51	35

Kaynak: TÜİK

Seçimler üzerinden katılım süreçlerinin ötesinde yine bu dönemde yaşanan sosyo-mekânsal dönüşümlerin diğer bir etkisini 1970'li yıllarda artan bir şekilde yerelde güçlenen sosyalist hareketlerin gelişmesinde görebiliriz. Ulusal ölçekte etkiler ve faaliyetler üreten siyasal partilerin (TİP), basın-yayın organlarının ve hareket örgütlerinin gelişmesi yerelde 1960'lı yılların ortalarından itibaren yaşanan sosyo-mekânsal hareketlilikle birleşerek özellikle 1970'li yıllarda sosyalist fikir ve düşüncelerin yerelde genişleyen eğitim alanında konumlanan öğretmen ve öğrenci gençlik içerisinde hızla yayılmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle öğretmenlerin ulusal ölçüğe özgü evrensel ideoloji ve kültürel formların taşıyıcısı olarak bu süreçte önemli roller üstlendikleri görülmektedir. Çeşitli sosyalist hareketler (Dev-Yol, Dev-Sol, Tikko, Halkın Kurtuluşu, Halkın Birliği, Halkın Yolu vs.) yerelde öğrenci toplulukları –ki bunlar genelde ortaokul ve lise öğrencilerinden oluş-

⁵⁴ Yerelde önem kazanmaya başlayan sosyalist fikirlerin seçim süreçlerine yansımaları TİP'in Tunceli milletvekili adayı olan Kemal Burkay'ın adaylığı sürecinde gözlemlenmektedir. Hozat'ta 1969 yılında Kemal Burkay için yoğun seçim çalışmaları yürütülmüş ve önemli miktarda oy kazanımı elde edilmiştir.

maktaydı– başta olmak üzere ulusal ölçeğin evrensel ideoloji ve projelerine eklenilerek yerel siyasal alan üzerinde hâkimiyet kazanmaya başlamışlardır. Yerelde sosyalist stratejiler doğrultusunda yoğun örgütlenme çalışmaları gelişerek birçok sivil toplum örgütü kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri olarak öğretmenlerin kurduğu TÖB-DER karşımıza çıkmaktadır. TÖB-DER yöneticiliği yapan bir görüşmecinin belirttiğine göre Hozat'ta 60'a yakın üyesi bulunan dernek sık sık farklı protesto eylemleri (boykotlar, derse girmeme gibi) düzenlemiştir. Dernekler, tüketim kooperatifleri şeklinde örgütlenen yerel sosyalist hareketler, aynı zamanda yeraltı örgütlenme tarzlarını hayata geçirerek yukarıda zikredilen çok sayıda örgütsel ağlara eklenmişlerdir. Üst-siyasal merkezlerin söylemlerinin ve tartışmalarının (Türkiye toplumuna dair kapitalist sınıf analizleri, feodalizm, emperyalizm, sosyalist devrim stratejileri, faşizmle mücadele vs.) yerel siyasi tartışmaları belirlediği bu yıllarda, hem sosyalist gruplar arası hem de kısmi düzeyde karşı siyasal kamplara bölünen Alevi ve Sünni gençler arasında şiddet ve kutuplaşma süreci oluşmaya başlamıştır. Yerel toplumsal yapı ve çelişkiler üst-siyasal merkezlerin sosyalist siyasal söylem ve stratejileri boyunca değerlendirilmiş ve sınıfsal aidiyet diğer yerelde geçerli olan kolektif aidiyet biçimleri (etnik-dinsel bağlılıklar, aşiret kimlikleri vs.) karşısında temel mücadele ve örgütlenme eksenine haline gelmiştir. 1970'lerin sonlarına doğru sosyalist gruplar arası ve sağcı gruplarla artan şiddet ve çatışmalar yerel siyasal ve kamusal alanın militarizasyonunu beraberinde getirerek uzun zamandır süregelen yerel toplumsal yapı çözülmeye başlayacaktır. Özellikle bu etki nüfus verilerinin de gösterdiği gibi Sünni ailelerin Hozat'tan göç etmesiyle sonuçlanacak ve 1980 sonrası askeri müdahaleyle beraber yerel siyaset yoğun şiddet içeren militarize biçimler kazanacaktır.

Sonuç

Hozat Dersim bölgesinde yerel merkez olma niteliğinden dolayı Geç-Osmanlı'dan başlayarak merkezi devletin yoğun bir şekilde yerel mekânla etkileşim içerisine girdiği ve farklı biçimlerde eklenilme tarzlarının geliştiği bir yerdir. Burada özellikle idari-askeri ve siyasal eklenilme biçimleri ve dinamikleri üzerinde durulmuştur. Merkezi devletin merkezileşme stra-

rejisi bağlamında ulus-mekânı oluşturma mücadelesi, yerelliklerde hüküm süren farklı biçimlerdeki iktidar kaynaklarının tekelleştirilmesi olarak içerisinde yoğun çelişki ve çatışma süreçlerini barındırmıştır. Hozat yerinde Geç-Osmanlı'dan başlayan iktidar kaynaklarının tekelleşmesi ve eklenme süreci Erken-Cumhuriyet dönemini de içine alarak yoğun çatışma dinamikleri barındıran idari-askeri bir biçimde cereyan etmiştir. Çatışma dinamikleri bir taraftan merkezin yereli bütünsel ötekilik içinde konumlandırıran dışlayıcı tekelleşmeci stratejileri ve rasyonalitesi, öteki taraftan yerelde tarihsel olarak süregelen heterodoks aşiret birlik mekânlarının taşıyıcı aktörleri ve otarşik yapısıyla iktidar merkeziyle tanınma ve esnek eklenme stratejileri boyunca gelişmiştir. Aşiret birlik mekânları erken-Cumhuriyet döneminde nihai olarak zora ve yoğun şiddete dayalı bir şekilde parçalanmış ve merkezi idari yönetim süreçlerine ve ağlara dâhil edilmişlerdir. Çok partili döneme geçişle başta siyasal olmak üzere ekonomik ve kültürel eklenme süreçleri yoğunlaşarak ve çeşitlenerek yerel siyasal alan gerçek anlamda gelişmeye başlamıştır. Yerel siyasette değişik tarzda siyasal ilişki ve mücadeleler baş göstermiş sosyo-mekânsal hareketliliğin ürettiği yerel toplumsal yapıdaki değişimlerle beraber farklı siyasal aktörler, bağıllık biçimleri ve eklenmeler ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Akekmekçi, Tuba ve Pervan, Muazzez (2011), *Dersim Hareketi ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936-1950)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akekmekçi, Tuba ve Pervan, Muazzez (2010), “Doğu Sorunu” *Necmeddin Sahir Silan (1939-1953) Raporları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akekmekçi, Tuba ve Pervan, Muazzez (2012), *Dersimlilerden Mektuplar (1941-1953)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akyürekli, Mahmut (2010), *Dersim Sorunu (1937-38)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Alkan, Haluk-Çiftçioglu, Hüseyin (2007), “Yerel Siyasette Belediye Meclisi ve Siyasi Parti Örgütleri: Göksun Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi* (14)2007/2: 1-27.

Barkey, Karen (2008), *Farklılıklar İmparatorluğu. Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar*, İstanbul, Versus Kitap.

Brenner Neil, Bop Jessop, Martin Jones, and Gordon Macleod (2003), *State/Space*, United Kingdom, Blackwell.

Bruinessen van Martin (2013), *Ağa, Şeyh, Devlet*, (çev. Banu Yalkut), İstanbul, İletişim Yayınları.

Bourdieu Pierre (2015), *Devlet Üzerine. College de France Dersleri (1989-1992)*, çev. Aslı Sümer, İstanbul, İletişim Yayınları.

Bulut, Faik (2013), *Dersim Raporları*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın.

Castells, Manuel (2014), *Kent Sınıf İktidar*, çev. A. Türkün, Ankara, Phoenix Yay.

Çelik, Abdullah /Uluç, A. Vahap (2009), “Yerel Siyasette Temsil Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa Örneği”, *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No:41 Ekim: 215-231.

Elias, Norbert (2013), *Uygarlık Süreci. c.2*, çev. Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yay.

Güneş-Ayata Ayşe (1990), “Kasabada Politika ve Politikacı”, *Toplum ve Bilim* 50 Yaz, 97-110.

Karerli Mehmet Efendi (2007), *I. Dünya Savaşı, Koçgiri, Şeyh Sait ve Dersim’de Dair Yazılmayan Tarih ve Anılarım (1915-1916)*, yay. haz. Ali Rıza Erenler, Ankara, Kalan Yayınları.

Keleş, Ruşen (1998), *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul, Cem Yayınevi.

Lefebvre, Henri (2003), “Space and State”, Neil Brenner, Bop Jessop, Martin Jones, and Gordon Macleod (der.) *State/Space*, Blackwell, United Kingdom: 84-101.

Lefebvre, Henri (2014), *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yay.

Mardin, Şerif (2015), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler I*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Massey, Doreen (1994), *Space, Place and Gender*, University of Minnesota Press.

Massey, Doreen (2009), “Concepts of Space and Power in Theory and in Political Practice”, *Doc. Anâl. Geogr.* 55: 15-26.

Meeker, E. Michael (2005), *İmparatorluktan Gelen Ulus. Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz’de Osmanlı Mirası*, çev. Tutku Vardağlı, İstanbul, Bilgi Üni. Yay.

Sağlam, M. Ali, Onur Açar (2016), “Yeniden Ölçeklenme Bağlamında Doğu Karadeniz Bölümünde Sosyo-İktisadi ve Söylemsel Mekân Üretimi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 52, 57-94.

Sertel, Savaş (2013), “Tunceli’de Açılan Halkevleri ve Halk Odaları (1937-1951)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 6, Sayı XV: 205-260.

Smith Neil (2003), “Remaking Scale: Competition and Cooperation in Pre-National and Post-National Europe”, Neil Brenner, Bop Jessop, Martin Jones, and Gordon Macleod (der.), *State/Space*, United Kingdom, Blackwell: 227-238.

Şengül, Tarık (2009), *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, Ankara, İmge Yayınevi.

TBMM Albümü (2010) Cilt 1 Ankara.